

Goed! gedaan!

Met proeflessen!

INFORMATIEBROCHURE

Sociaal-emotionele ontwikkeling | Groep 1 tot en met 8

Inhoud

De methode

- Waarom *Goed gedaan!* 2

Inhoud en didactiek

- Schoolbreed en stap-voor-stap 3

Structuur en organisatie

- Duidelijk en praktisch 6

Observatie en ondersteuning

- Elk kind apart volgen 7

Samen met ouders

- Een brug slaan tussen ouders en school 9

Map *Goed gedaan!* Schoolbreed

- Extra verdieping en verbreding 10

Materialen

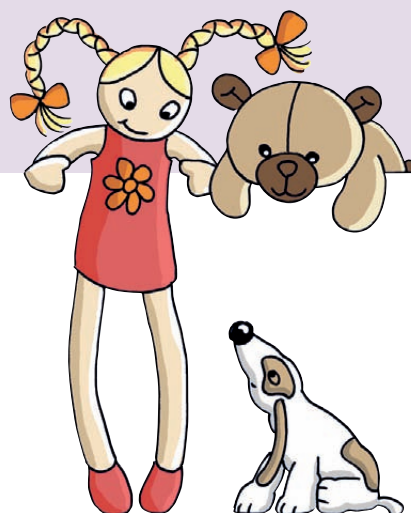
- Per jaargroep en voor de hele school 11

Informatie

- Meer weten over *Goed gedaan!* 12

Vier proeflessen

- Proefles groep 1 en 2 14
- Proefles groep 3 en 4 24
- Proefles groep 5 en 6 31
- Proefles groep 7 en 8 39

De methode

Waarom Goed gedaan!

Hoe begroet je anderen? Wanneer is plagen leuk? Wat doe je als je boos bent? Wie zijn 'vrienden' op internet? Om respectvol met zichzelf en anderen om te kunnen gaan, moeten kinderen een breed scala aan sociaal-emotionele competenties ontwikkelen.

Kinderen leren sociaal-emotionele vaardigheden voor een groot deel door 'nadoen' en 'uitproberen'. In een moderne open samenleving, vol keuzemogelijkheden, hebben kinderen echter te maken met een grote diversiteit aan voorbeeldgedrag en uiteenlopende reacties op hun eigen gedrag. Al die verschillen zijn voor veel kinderen verwarrend. De instructie 'Doe eens gewoon!' is dan niet meer voldoende. Want wat is 'gewoon'?

Leren zelf de juiste keuzes maken

De methode *Goed gedaan!* geeft scholen de mogelijkheid om kinderen - schoolbreed en gedurende acht jaar - op een duidelijke en positieve manier uitleg en feedback te geven over gevoelens, gedrag en omgaan met elkaar. Zodat ieder kind weet wat er verwacht wordt, waarom dat gevraagd wordt, en weet hoe hij dat kan aanpakken. Met *Goed gedaan!* leren kinderen zichzelf en anderen beter begrijpen en leren ze hoe ze zichzelf positief kunnen aansturen.

Praktisch en preventief

Beproefde basiselementen van theorieën en trainingen uit de hulpverlening worden preventief ingezet. Ingewikkelde sociaal-emotionele inzichten en vaardigheden zijn vertaald in eenvoudige termen en concreet gedrag. Door de inzichtelijke opzet kan elke leerkracht op elke basisschool er snel en gemakkelijk mee aan de slag.

Motiverend en van deze tijd

Goed gedaan! geeft kinderen meer zicht en grip op hun eigen emoties en gedrag. Het leert hen dat sociaal vaardig gedrag niet alleen 'netjes' naar anderen is, maar vooral ook heel handig en fijn voor jezelf! Daarbij wordt uitgegaan van de wereld waarin kinderen van nu opgroeien; een wereld vol prikkels en keuzemogelijkheden, waarin de media en moderne communicatiemiddelen een grote rol spelen.

Inhoud en didactiek

Schoolbreed en stap-voor-stap

Goed gedaan! combineert theorieën en trainingen uit de hulpverlening met gezond verstand en praktische tips.

Kerdoelen

Goed gedaan! voldoet aan de kerndoelen sociaal-emotionele ontwikkeling zoals die in het voorjaar van 2006 zijn vastgesteld, en besteedt aandacht aan inzichten en vaardigheden die nodig zijn voor goed (wereld-)burgerschap.

Stap-voor-stap werken aan competenties

In de lessen werken de kinderen gedurende acht schooljaren stap-voor-stap aan twaalf sociaal-emotionele competenties.

IK	WIJ
zelfkennis	omgaan met verschillen
relativeren	rekening houden met anderen
zelfvertrouwen	weerbaarheid
zelfbeheersing	samen spelen en werken
bewust keuzes maken	samen op internet
JIJ	ZIJ
verplaatsen in anderen	omgaan met media-informatie

Op www.goedgedaan.nl vindt u uitgebreide achtergrondinformatie.

Schoolbrede opzet

Goed gedaan! heeft zestien lessen per jaargroep, met dezelfde onderwerpen voor groep 1 t/m 8. Belangrijke basisvaardigheden komen in elke groep aan bod, telkens afgestemd op de leeftijd. Het 'probleem' en de 'oplossing' worden daarbij schoolbreed zoveel mogelijk met dezelfde woorden omschreven. Teamleden kunnen daardoor ook op het schoolplein eenduidige, voor alle kinderen bekende, concrete instructies geven bij plagerijen, ruzies en ander ongewenst gedrag.

les 1	Wennen
les 2	Samen één groep
les 3	Grapje, plagen, pesten
les 4	Opkomen voor jezelf
les 5	Blij met jezelf
les 6	Samen spelen en werken
les 7	Druk, druk, druk
les 8	Wat voel ik?
les 9	Allemaal anders
les 10	Wat denk ik?
les 11	Kiezen
les 12	Jezelf de baas
les 13	Eerlijk waar?
les 14	Vrienden
les 15	Ken jezelf
les 16	Wensen en dromen

Inzichten en vaardigheden

Bij elke competentie staan een aantal praktische inzichten en vaardigheden centraal.

Inzichten en vaardigheden groep 1 t/m 8

IK

Zelfkennis:

- eigen emoties herkennen
- weten wat spanning geeft
- weten wat helpt
- eigen gedrag herkennen
- samenhang denken en voelen

Relativeren:

- altijd leuk én niet leuk
- niet alles wat men zegt is waar
- 'ieder zijn smaak'

Zelfvertrouwen:

- positief denken
- oplossingen zoeken
- emoties delen/steun vragen
- haalbare doelen stellen
- trots zijn op jezelf

Zelfbeheersing:

- jezelf stopzetten
- jezelf ontspannen
- jezelf toespreken
- verbeeldingskracht

Bewust keuzes maken:

- eerst denken dan doen
- eigen verantwoordelijkheid

WIJ

Omgaan met verschillen:

- weten dat iedereen anders is
- verschil tussen groepen zien
- 'leven en laten leven'
- weten dat je anders mag zijn

Rekening houden met anderen:

- omgangsvormen
- goed omgaan met humor
- weten dat regels nodig zijn
- goed omgaan met vertrouwen
- emoties van anderen

Weerbaarheid:

- goed reageren op plagen
- opkomen voor jezelf
- opkomen voor een ander

Samen spelen en werken:

- goed om aandacht vragen
- duidelijk zijn
- 'geven en nemen'
- onderhandelen
- complimentjes geven en krijgen
- kritiek geven en krijgen
- omgaan met afwijzing
- omgaan met winst en verlies
- ruzie oplossen

Samen op internet:

- omgangsvormen op internet
- omgaan met pesten op internet

JIJ

Verplaatsen in anderen:

- goed kijken en goed luisteren
- 'het is maar hoe je het bekijkt'
- inlevingsvermogen

ZIJ

Omgaan met media-informatie:

- zelfkennis (wat kijk/voel ik)
- relativeren (niet alles echt/waar)

Concrete stapjes

Tijdens de lessen werken de kinderen aan de inzichten en vaardigheden aan de hand van concrete stapjes. Deze stapjes worden voor de leerkracht aan het begin van elke les helder beschreven, en staan vervolgens centraal in de activiteiten en opdrachten.

Op www.goedgedaan.nl vindt u een handig overzicht van alle concrete stapjes.

Enkele concrete stapjes bij 'weten dat iedereen anders is' zijn:

- Stilstaan bij het feit dat de kinderen in de klas er verschillend uitzien en andere dingen leuk vinden.
- Ervaren dat elk kind in de klas andere dingen grappig of juist vervelend kan vinden.
- Weten dat je in verschillende soorten gezinnen kunt wonen en dat niet iedereen dezelfde feesten viert.

Structuur en organisatie

Duidelijk en praktisch

Goed gedaan! kiest voor een doelbewuste volgorde in de zestien lessen door het jaar heen, maar kan ook flexibel worden ingezet. Een les duurt ongeveer een uur, en is desgewenst eenvoudig te verspreiden over verschillende momenten. Alle lessen hebben een vaste opbouw.

Duidelijk overzicht voor de leerkracht

Elke les omvat de volgende onderdelen:

- Welk onderwerp staat centraal?
- Welke materialen zijn nodig voor de les?
- Welke inzichten en vaardigheden komen aanbod?
- Welke concrete stapjes maken de kinderen in deze les?

Kort verhaal

De les begint met een kort verhaal. Er is een eigen verhaallijn met vaste hoofdpersonen voor elke jaargroep. De verhalen zijn afgestemd op de beleavingswereld en het niveau van de groep. Voor groep 1 en 2 illustreert een leuk prentenboek het verhaal.

Praktische en leuke activiteiten

Na het inleidende verhaal kunnen de kinderen direct aan de slag met praktische en leuke activiteiten. In deze helder omschreven activiteiten zijn theorie en oefening steeds gekoppeld. De kinderen zijn actief bezig met tekenen, toneel, spelletjes en opdrachten. Alle activiteiten zijn afgestemd op de dagelijkse klassenpraktijk: de oefeningen en opdrachten zijn makkelijk in het eigen klaslokaal te doen.

Werkblad

Veel lessen hebben een werkblad met stimulerende en gevarieerde opdrachten en oefeningen.

Zo-doen-we-dat-kaart

Op de 'zo-doen-we-dat-kaart' staan de belangrijkste leerpunten van de les. Als herinnering aan de les, hangt u de kaart in de klas op. Het geleerde moet immers ook op andere momenten geoefend en toegepast worden!

Ouderbrief

Elke les heeft een ouderbrief met informatie over de les en met tips voor thuis. Daarmee blijven de ouders op de hoogte en blijven ze betrokken.

Combinatiegroepen

Goed gedaan! werkt ook prima in combinatiegroepen. Bijvoorbeeld voor combinatiegroep 3-4: het ene schooljaar geeft de leerkracht de lessen van groep 3 en het volgend schooljaar die van groep 4.

Observatie en ondersteuning

Elk kind apart volgen

De lessen van *Goed gedaan!* worden klassikaal gegeven. Om daarnaast elk kind apart te volgen en waar nodig extra steun te geven zijn er diverse praktische hulpmiddelen.

Zorgformulier

Goed gedaan! heeft een eenvoudig in te vullen zorgformulier. Op de eerste ouderavond doorloopt u het formulier met de ouders en krijgt zo goed zicht op de gezinssituatie, algemene stemming, het gedrag van het kind, en eventuele extra zorg die het kind krijgt.

Download de digitale versie van de observatieformulieren op www.goedgedaan.nl

Observatielijst

Er is een observatielijst voor elke groep. Daarop kunt u de aandachtspunten in de sociaal-emotionele ontwikkeling van elk kind vastleggen. De inzichten en vaardigheden op de observatielijst zijn omschreven in gedrag dat u kunt waarnemen in de klas. De observatielijsten zijn daardoor makkelijk in te vullen, zowel op papier als digitaal.

Zorgformulier	
datum: _____	naam: _____
geboortedatum: _____	
schooljaar: 20 ____ / 20 ____	groep: _____
leerkracht: _____	
op school	
Stemming/gedrag:	vrijlijk ☐ ☐ ☐ ☐ neerslachtig ☐ ☐ ☐ ☐ meegaand ☐ ☐ ☐ ☐ dwars/eigenwijs ☐ ☐ ☐ ☐ gespannen ☐ ☐ ☐ ☐ vol energie ☐ ☐ ☐ ☐ vaak moe
Speelt vaak met:	_____
Bezigheden in de pauze:	_____
Bijzonderheden:	_____
thuis	
Gezinssamenstelling:	☐ natuurlijke moeder ☐ stiefmoeder ☐ oma/pleegmoeder/ _____ ☐ natuurlijke vader ☐ stiefvader ☐ opa/plegvader/ _____ ☐ broer(s) ☐ zus(sen) ☐ Plaats in kinderg: _____
In geval van scheiding:	☐ co-ouderschap ☐ regelmatig contact ☐ geen contact ☐ woont bij moeder ☐ woont bij vader
Uitnodiging voor oudersavonden/brieven:	☐ met kind meegeven ☐ ook opsturen naar: _____
Culturele achtergrond:	☐ Nederlands ☐ _____
Godsdienst:	☐ Geen ☐ Katholiek ☐ Protestants ☐ Moslim ☐ _____
Stemming/gedrag:	vrijlijk ☐ ☐ ☐ ☐ neerslachtig ☐ ☐ ☐ ☐ meegaand ☐ ☐ ☐ ☐ dwars/eigenwijs ☐ ☐ ☐ ☐ gespannen ☐ ☐ ☐ ☐ vol energie ☐ ☐ ☐ ☐ vaak moe
Speelt vaak met:	_____
Getuigde bezigheid thuis:	_____
Bijzonderheden:	_____
extra zorg	
Allergie/lichamelijke beperking/ziekte:	_____
Medicatie:	_____ voor: _____
op school geven om:	_____ uur
Psychiatrische/neurologische diagnose:	☐ ADHD ☐ NLD ☐ PDD-NOS ☐ _____
Extra hulp thuis:	☐ nee ☐ ja - instantie: _____ tel: _____ - Contactpersoon: _____
Extra hulp op school:	☐ nee ☐ ja - instantie: _____ tel: _____ - Contactpersoon: _____

Observatielijst	
naam: _____	geboortedatum: _____
groep: _____	
datum: _____	datum: _____
IK zelfkennis	
- kan eigen emoties en spanningen verwoorden	☐ ☐ ☐ ☐
- kan eigen gedrag in grote lijnen navertellen	☐ ☐ ☐ ☐
relativeren	
- gelooft niet makkelijk/letterlijk alles wat verteld wordt	☐ ☐ ☐ ☐
- ziet niet alleen wat 'fout' is, maar ook wat leuk/goed is	☐ ☐ ☐ ☐
zelfvertrouwen	
- zoekt oplossingen als iets mis gaat	☐ ☐ ☐ ☐
- vraagt hulp wanneer dat nodig is (niet te snel/niet te laat)	☐ ☐ ☐ ☐
- stelt haalbare doelen en geniet van vooruitgang	☐ ☐ ☐ ☐
zelfbeheersing	
- kan tot rust komen/ontspannen bezig zijn	☐ ☐ ☐ ☐
- kan met teleurstelling/tegenslag omgaan (luistert/blijft kalm)	☐ ☐ ☐ ☐
- kan activiteiten zelf structureren, zelfstandig werken	☐ ☐ ☐ ☐
bewust keuzes maken	
- denkt eerst even na voordat hij iets doet	☐ ☐ ☐ ☐
- maakt zelf keuzes (volgt niet steeds anderen)	☐ ☐ ☐ ☐
WJ verplaatsen in anderen	
- voelt aan hoe zijn gedrag/een situatie voor een ander is	☐ ☐ ☐ ☐
WJ omgaan met verschillen	
- reageert respectvol op verschil in vaardigheden en ideeën	☐ ☐ ☐ ☐
rekening houden met anderen	
- luistert naar 'nee' en 'hou op'	☐ ☐ ☐ ☐
- accepteert regels en houdt zich daar aan	☐ ☐ ☐ ☐
- is eerlijk en houdt zich aan zelf gemaakte afspraken	☐ ☐ ☐ ☐
weerbaarheid	
- kan tegen een grapje, trekt zich niet alles persoonlijk aan	☐ ☐ ☐ ☐
- zegt rustig en duidelijk wat hij vervelend vindt	☐ ☐ ☐ ☐
samen spelen en werken	
- vraagt prettig om aandacht/nee te mogen doen	☐ ☐ ☐ ☐
- kan 'geven en nemen' bij het maken van afspraken	☐ ☐ ☐ ☐
- luistert naar advies,	☐ ☐ ☐ ☐
- probeert een oplossing te bedenken bij ruzie	☐ ☐ ☐ ☐
samen op internet	
- gedraagt zich sociaal en verstandig op internet	☐ ☐ ☐ ☐
WJ omgaan met media-informatie	
- kan media-informatie en voorbeelden relateren	☐ ☐ ☐ ☐
Uitleg score: sterke kant van het kind ☐ ☐ ☐ ☐ duidelijk aandachtspunt	
Opmerkingen:	

Tips

Als u knelpunten signaleert bij een kind op het leerpad van een van de sociaal-emotionele competenties, biedt *Goed gedaan!* duidelijke tips. Hiermee kunt u het kind extra aandacht en steun geven bij het verwerven van de noodzakelijke inzichten en vaardigheden.

Zo-doe-ik-dat-kaarten

U kunt ook gebruikmaken van de 'zo-doe-ik-dat-kaarten'. Dit zijn opdrachtkaarten/belonningskaarten/geheugenkaarten om kinderen extra steun en motivatie te bieden bij het verwerven van de inzichten en vaardigheden.

Wij – samen spelen en werken

Extra aandacht en steun

Hoe leert een kind de sociale vaardigheden die nodig zijn om prettig samen te spelen en werken?

- Uitleg en hulp krijgen

Leg het kind zo duidelijk mogelijk uit welk gedrag de meeste speelkameraadjes oplevert. Zeg dus niet alleen wat het kind fout doet, maar geef positieve instructies: hoe moet het wél! *'Eerst even vriendelijk vragen of je mee mag doen!'*

'Ook goed luisteren naar wat Rik wil! Je moet iets afspreken wat voor jullie allebei leuk is!'

- Advies niet als kritiek ervaren

Zeg eerst iets aardigs voordat u vertelt wat het kind beter anders kan doen. Op die manier zal het kind aandachtiger luisteren en het advies sneller opvolgen. *'Fijn dat je dat spel zo leuk vindt, maar je moet wel netjes op je beurt wachten!'*

- Eigen wensen duidelijk kunnen maken

Help het kind eigen ideeën en wensen zo te verwoorden dat anderen hem begrijpen. *'Jij wilt graag meedoen, maar je vindt dat de spelregels niet goed zijn afgesproken.'*

- Duidelijke instructies en positieve feedback krijgen

Wanneer het kind vaak ruzie heeft, geeft u hem de 'ruzie-oplos-kaart'. Spreek de kaart met het kind door. (Zie ook les 14.) Wanneer het kind lukt een ruzie netjes op te lossen, mag hij een sticker plakken op een van de zonnetjes op de kaart. Help het kind te denken aan de drie stappen op de kaart. En geef hem behalve de sticker ook een groot compliment wanneer het hem lukt de ruzie goed op te lossen!

Zo-doe-ik-dat-kaart

ruzie-oplos-kaart

Ruzie?

• 1 even rustig worden	• 2 luisteren naar elkaar	• 3 samen oplossen
• 1... 2... 3... 4...	• dit wil ik! wat wil jij?	• zullen we dan ...

naam: _____

Samen met ouders

Een brug slaan tussen ouders en school

De basis van de sociaal-emotionele ontwikkeling van een kind ligt thuis. Vandaar dat **Goed gedaan!** ouders serieus neemt en zoveel mogelijk betreft bij de methode.

Ouderbrieven

In het begin van het jaar is er een brief voor de ouders waarin *Goed gedaan!* geïntroduceerd wordt. Daarnaast heeft elke les een ouderbrief waarin de ouders kunnen lezen welk onderwerp die les centraal stond en wat er besproken is. Ook de zo-doen-we-dat-kaart is op de ouderbrief afgedrukt. Daarnaast staat in elke ouderbrief een aantal praktische tips voor thuis die aansluiten op de inhoud van die les.

Zorgformulier

Het zorgformulier van *Goed gedaan!* (zie pagina 7) is er niet alleen voor de leerkracht. Het formulier heeft ook als doel ouders actief bij de methode te betrekken. Wanneer u dit formulier op de eerste ouderavond samen met ouders bespreekt en invult, maakt u duidelijk sámen zorg te willen dragen voor een positieve sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind. Als u op deze manier het schooljaar start, is het ook gemakkelijker tussentijds contact met elkaar op te nemen wanneer er zorgen of problemen zijn.

122 Goed gedaan! | Groep 6 | Ouderbrief | Les 6 Samen spelen en werken

Beste ouder(s)/verzorger(s),

Deze week werken we met *Goed gedaan!* aan het thema 'Samen spelen en werken'. Om prettig samen met anderen te kunnen spelen en werken is het van belang dat kinderen zich bewust zijn van diverse omgangsvormen en het nut daarvan begrijpen.

In de klas komt het volgende aan de orde:

- 'Goede manieren' zijn bedacht om te zorgen dat het voor mensen fijn is om met elkaar om te gaan.
- Op internet en MSN ga je anders met elkaar om dan in het echt, maar ook daar moet je zorgen dat het voor iedereen leuk is.

Tips voor thuis

- Leg uw kind altijd uit waarom u bepaalde manieren van hem verwacht. Dat iets 'hoort' is niet voldoende. Uw kind ziet immers ook andere voorbeelden om zich heen!
- Begrijp dat verschillende voorbeelden (op straat, op tv) verwarrend kunnen zijn voor uw kind. Praat daarover.
- Zet de computer in de huiskamer als uw kind graag msn't of chat op internet. Dan kunt u af en toe meekijken en met uw kind praten over manieren op internet.

Les 6 Samen spelen en werken

voorstellen

Voorstellen is handig!

- ➡ Jij weet wie de ander is.
- ➡ De ander weet wie jij bent.

bedanken

Bedanken is slim!

- ➡ Mensen worden blij van een bedankje.
- ➡ Na een bedankje zullen mensen vaker iets voor je doen.

sorry zeggen

Sorry zeggen is vaak nodig om samen verder te kunnen!

- ➡ Dan weet de ander dat jij er spijt van hebt.
- ➡ Dan is de ander niet meer zo boos.

fatsoenlijk taalgebruik

Netjes praten is verstandig.

- ➡ Mensen worden kwaad van schelden/vloeken/schuttingtaal.
- ➡ Mensen luisteren beter naar je als je netjes praat.

ken jezelf

Ik ➡ hou niet van dat domme beleefde gedoe.
Bedanken helpt toch wie ik ben en wat ik wil? Of niet samen?
bedank mijn vader altijd heel lief als hij mij helpt.
Daardoor helpt mijn vader mij heel vaak. Slim hè!

Goed gedaan!

Map Goed gedaan! Schoolbreed

Extra verdieping en verbreding

Voor extra verdieping en verbreding is er de map *Goed gedaan! Schoolbreed*. Deze map bevat nuttige informatie en praktische hulpmiddelen om *Goed gedaan!* te implementeren, ouders nóg meer te betrekken, de sfeer in de groep te verbeteren, en effectief in te spelen op individuele gedrags-problemen.

Implementeren van Goed gedaan!

De map bevat een kant-en-klare opzet voor een opstartbijeenkomst met het hele team en voor een ouderavond over sociaal-emotionele ontwikkeling. Dat maakt het schoolbreed implementeren van *Goed gedaan!* eenvoudiger. Daarnaast zijn er vragenlijsten om het sociaal-emotionele klimaat op school samen te volgen en te evalueren.

De groep centraal

De map bevat vragenlijsten voor de leerkracht en de kinderen om het sociaal-emotionele klimaat in een groep kritisch te bekijken. Er staan praktische tips bij waarmee u zwakke kanten van uw groep kunt versterken en sterke kanten optimaal kunt benutten.

Ontwikkelingsstoornissen

Steeds meer kinderen hebben de diagnose ADHD, PDD-NOS, NLD of OD. Daarnaast zijn er veel kinderen die kenmerken van deze ontwikkelingsstoornissen hebben. Een heldere omschrijving van deze stoornissen gecombineerd met concrete tips voor in de klas geven u duidelijke handvatten om ook deze kinderen sociaal-emotioneel te laten groeien.

Handelingsplan in vier stappen

Goed gedaan! is een preventief programma. De map *Schoolbreed* biedt echter ook een curatieve aanpak. Vragenlijsten en formulieren bieden de mogelijkheid om in vier duidelijk omschreven stappen een handelingsplan op te stellen. De beleving van alle betrokkenen (school-kind-ouders) wordt stap-voor-stap omgezet in haalbare doelen en afspraken op grond waarvan vervolgens een gezamenlijk plan wordt vastgesteld.

Materialen

Per jaargroep en voor de hele school

Goed gedaan! bestaat per jaargroep uit:

Leerkrachtenmap

- algemene informatie
- lesbeschrijving en lessen
- werkbladen
- ouderbrieven
- zorgformulier
- observatielijst
- tips voor extra aandacht en steun
- zo-doe-ik-dat-kaarten

Zo-doen-we-dat-ophangkaarten

- Deze kaarten worden opgehangen in de klas als herinnering aan de les.

Voor groep 1 en 2 een prentenboek

- Het prentenboek illustreert voor de kleuters het inleidende verhaal bij elke les.

Voor de hele school

De map *Goed gedaan! Schoolbreed* is geschikt voor alle jaargroepen en bevat nuttige informatie en praktische hulpmiddelen om:

- *Goed gedaan!* te implementeren;
- ouders nóg meer te betrekken;
- de sfeer in een groep te verbeteren;
- effectief in te spelen op individuele gedragsproblemen.

Meer weten over Goed Gedaan!

Zichtzending

Vraag met de antwoordkaart in deze brochure een gratis zichtzending aan van *Goed gedaan!* Deze zichtzending kunt u geheel vrijblijvend vier maanden op school bekijken.

Internet

Ga naar www.goedgedaan.nl voor achtergrondinformatie, tips, handige overzichten, referentiescholen en nog veel meer.

Vragen

Voor inhoudelijke vragen over *Goed gedaan!* kunt u contact opnemen met de afdeling Voorlichting van Malmberg, telefoon (073) 628 87 22 (kies 3).
E-mail: voorlichting.bao@malmberg.nl.

Bestellen en prijzen

Voor meer informatie over prijzen en bestellingen kunt u contact opnemen met de afdeling Klantenservice van Malmberg op telefoonnummer (073) 628 87 22 (kies 2).
E-mail: klantenservice.bao@malmberg.nl

Uitgeverij Malmberg

Magistratenlaan 138
Postbus 233
5201 AE 's-Hertogenbosch

Vier proeflessen

Goed gedaan! proeflessen

groep 1 en 2 - Ken jezelf blz 14 – 23

groep 3 en 4 - Jezelf de baas blz 24 – 30

groep 5 en 6 - Allemaal anders blz 31 – 38

groep 7 en 8 - Vrienden blz 39 – 45

Televisie

Jonas logeert bij oma en heeft zijn knuffels meegebracht.
De knuffels van Jonas heten Bollebeer, Pop en Hondje. Met z'n drietjes zitten ze op het logeerbed en bekijken nieuwsgierig de logeerkamer.
'Ik vind dit een mooi bed,' zegt Pop. 'En de kamer vind ik ook mooi. Maar die kast daar is raar.'
'Dat is geen kast,' zegt Bollebeer. 'Dat is een televisie.'
'O,' zegt Pop. 'Wat is een televisie?'
Pop woont al heel haar leven op de slaapkamer van Jonas. Daar staat geen televisie.
'Op een televisie kun je filmpjes zien,' zegt Hondje. 'Dat is leuk! Zal ik hem aanzetten?'
'Ja!' roept Pop. 'Dan gaan we filmpjes kijken.'
Hondje wandelt naar de televisie toe en zet hem aan. Met de afstandsbediening in zijn bek komt hij weer terug.
'Wat is dat?' vraagt Pop. 'Waar zijn die knopjes voor?'
'Daar moet je op drukken,' legt Hondje uit. 'Dan zie je steeds een ander filmpje.'
Pop drukt op een knop. Op de televisie is nu een clown te zien. De clown trekt rare gezichten. Bollebeer, Pop en Hondje lachen.
Pop drukt op een andere knop. Ze wil nog meer filmpjes zien.
'Kijk, een kasteel!' roept Pop. 'Een kasteel met een prinses!'
Pop rent naar de televisie toe om de prinses nog beter te kunnen zien. Maar opeens komt er een draak naar het kasteel.
'Help!' schreeuwt Pop. 'Help! Een draak! Hij wil me pakken!'
Hondje drukt snel op een andere knop. Nu is de draak weer weg. Op het scherm is nu een lief konijntje te zien. Het konijntje is verdwaald.
'Wat zielig!' zegt Pop. En ze begint bijna te huilen.
Bollebeer zet de televisie uit.
'Niet doen!' roept Pop. 'We moeten die prinses redden. En dat konijntje helpen!'
Bollebeer slaat zijn poot om Pop heen.
'Die prinses is niet echt,' zegt hij. 'En dat konijntje ook niet. Het zijn maar filmpjes.'
Pop knikt.
'Oké. Zet de televisie maar weer aan,' zegt ze. 'Maar dan wil ik liever naar die clown kijken!'

inzichten en vaardigheden

- **Zelfkennis**
Eigen emoties herkennen
- **Zelfvertrouwen**
Emoties delen/steun vragen
- **Omgaan met media-informatie**
Zelfkennis (wat kijk/voel ik)
Relativeren (niet alles is echt)

lesonderdelen

- Introductie
- Echt of niet echt?
- Bang, boos, verdrietig of blij?
- Televisie kijken
- Afsluiting

materialen

- Prentenboek
- Zo-doen-we-dat-kaart les 8 en 15
- Ouderbrief les 15
- Werkblad 14
- Foto's, prentenboeken
- Grote kartonnen doos
- Draaischijf 'Ik voel me' (les 8)

In deze les staat 'nadenken over jezelf' centraal. Voor groep 2 zijn 'waar kijk ik naar op de televisie?' en 'wat voel ik?' de thema's die daarbij aan bod komen.

De kinderen zijn bezig met de volgende inzichten en vaardigheden:

- **Zelfkennis**
Eigen emoties herkennen
– Eigen basisemoties (blij, bang, boos, verdrietig) leren herkennen en benoemen
- **Zelfvertrouwen**
Emoties delen/steun vragen
– Weten dat je je fijner voelt als je, tegen iemand die je kan troosten of kalmeren, vertelt dat je bang, boos of verdrietig bent
- **Omgaan met media-informatie**
Zelfkennis (wat kijk/voel ik)
– Nadenken over filmpjes: van welke word je blij en van welke filmpjes word je bang of verdrietig
Relativeren (niet alles is echt)
– Stilstaan bij het feit dat niet alles wat je op tv ziet echt (waar) is

Introductie

Lees het verhaal 'Televisie' op bladzijde 33 van het prentenboek voor tot en met de zin 'Maar die kast daar is raar.' *Welke kast bedoelt Pop, denk je?* (de televisie) Vervolg het verhaal tot en met 'Hij wil me pakken!' Vraag de kinderen waarom Pop begint te schreeuwen. (Pop denkt dat de draak op de televisie echt is en haar wil pakken.) *Waarom hoeft Pop niet bang te zijn voor de draak?* (De draak op televisie is niet echt.) Vervolg het verhaal tot en met 'En dat konijntje helpen!' Laat een stilte vallen, zodat de kinderen kunnen reageren. (De filmpjes die Pop op televisie ziet, zijn niet echt, dus ze kan het konijntje niet helpen.) Lees het verhaal vervolgens uit.

De proeflessen bevatten geen prentenboek, maar u kunt in plaats daarvan de illustratie en tekst op pagina 14 en 15 gebruiken.

Echt of niet echt?

Kom in de kring kort terug op het verhaal. *Pop is bang voor de draak, maar draken bestaan niet echt. Pop wil het konijntje op de televisie helpen. Konijntjes bestaan wel. Maar wat je op tv ziet, is niet echt bij jou in de kamer. Pop kan het konijntje dus niet helpen.*

Sta, aan de hand van de volgende drie bezigheden, met de kinderen stil bij het verschil tussen 'echt' en 'niet echt'.

- 1 Klop demonstratief op uw stoel. Vertel dat uw stoel echt bestaat en ook bij u in de klas is. Leg uw hand op het hoofd van het kind naast u en

vertel dat dit kind ook echt bestaat en vlak bij u is. Wijs dan naar buiten en vertel dat die boom/het klimrek ook echt en vlakbij is.

Spullen, mensen en dieren die je kunt zien, kunt aanraken of kunt aanwijzen, zijn écht, en zijn ook echt dicht bij je.

Stimuleer de kinderen nog een heleboel spullen en mensen aan te raken en aan te wijzen die écht en vlakbij zijn. Laat een paar voorwerpen die aangewezen worden in het midden van de kring zetten.

(Voorbereidingsymbool)*

- 2 Knip een paar foto's van mensen, dieren (hond, kat) en voorwerpen (bed, fiets) uit een tijdschrift en leg deze ook in het midden van de kring. Vraag de kinderen of deze mensen, dieren en spullen echt bestaan. Laat de kinderen daar vrij op reageren. Leg dan uit dat deze mensen, dieren en spullen wel echt bestaan. Ze zijn alleen niet hier in de klas. Je kunt ze niet aanraken of aanwijzen omdat ze ergens anders zijn.
- * 3 Leg nu ook nog een paar fantasievolle prentenboeken in de kring. *Bestaan die kabouterijtjes, die draak en die reus écht? We zien ze hier niet rondlopen. We kunnen ze niet aanraken of aanwijzen. Zijn ze dan ergens anders? In de stad? In het bos? Of bestaan ze alleen in het boek?* Concludeer dat alle kinderen in de klas echt zijn. En hun bedden en speelgoed thuis zijn ook echt, al kun je die nu niet zien. Maar monsters, draken en reuzen bestaan alleen in verhalen, in boeken en in films. Niet in de gewone wereld!

Bang, boos, verdrietig of blij?

- * Maak van een grote kartonnen doos een televisietoestel. Verwijder eerst de losse flappen. Snijd daarna een rechthoek uit de doos, zodanig dat de opening dienst kan doen als beeldscherm. Teken naast of onder het beeldscherm een aantal knoppen. Pak een oude afstandsbediening of maak er een van een reep karton. Wanneer u geen grote doos hebt, gebruik dan een poppenkast als televisie. Zet de televisie op een tafel. Laat de kinderen er in een halve cirkel voor gaan zitten zodat zij het beeldscherm goed kunnen zien. Vertel dat dit een gevoel-tv is. *Je kunt er blij, boze, verdrietig en bange kinderen op zien. Het ligt eraan op welke knop je drukt en welk gevoel je noemt.* Vraag de kinderen wie er graag wil optreden voor de gevoel-tv. Laat een kind plaatsnemen achter de televisiedoos, met zijn hoofd duidelijk zichtbaar in de beeldschermopening. Pak nu de afstandsbediening, druk op een knop en zeg: *Ik wil een kind zien dat blij kijkt.* Laat het kind even blij kijken en druk dan opnieuw op een knop. *Nu wil ik even een kind zien dat boos kijkt.* Geef de afstandsbediening dan aan een van de kinderen. De kinderen laten om beurten het televisiekind boos, bang, verdrietig of blij kijken. Kies steeds een ander televisiekind. Wanneer de kinderen het spel doorhebben, kunt u de opdracht voor het televisiekind moeilijker maken door kinderen ook te laten vertellen wanneer zij zich weleens zo voelen en wie hen dan goed kan helpen.
 - Ik wil een kind zien dat verdrietig kijkt en vertelt waar hij weleens verdrietig om is.
 - Ik wil een kind zien dat verdrietig kijkt en vertelt wie hem altijd goed kan troosten en helpen als hij verdrietig is.'Verdrietig' kunt u vervangen door 'bang' en 'boos'. Bij 'blij' past u de tweede opdracht aan:
 - Ik wil een kind zien dat blij kijkt en vertelt met wie hij altijd pret kan maken en met wie hij sámen kan lachen als hij blij is.

Televisie kijken

Ga met de kinderen in de kring zitten en vraag de kinderen welke televisieprogramma's en films zij thuis vaak kijken. Stimuleer de kinderen om een heleboel verschillende programma's en films te noemen. Vraag hen ook waarom zij juist hier naar kijken.

Daarna stelt u een aantal vragen over veelgenoemde programma's en films. Laat de kinderen hun vinger opsteken als bevestigend antwoord. Vragen die u kunt stellen, zijn:

- Wie wordt blij als hij naar de film/het programma ... kijkt? Wie moet daar om lachen?
- Wie wordt ook weleens bang als hij naar de film/het programma ... kijkt? Welke stukje is eigenlijk te spannend of te eng?
- Wie wordt ook weleens verdrietig als hij naar de film/het programma ... kijkt? Welk stukje is eigenlijk te zielig?
- Wie wordt ook weleens boos als hij naar de film/het programma ... kijkt? Welk stukje is eigenlijk te spannend of te eng?

- * Kopieer werkblad 14 en geef elk kind een exemplaar. Op het werkblad staan twee televisies. In de eerste televisie tekenen de kinderen een film of programma waar zij altijd blij van worden. In de tweede televisie tekenen ze een film of programma waar zij ook weleens bang van worden. Vraag, wanneer de kinderen klaar zijn met tekenen, welk programma zij getekend hebben. Schrijf dit bij iedere televisie. Bespreek de werkbladen daarna kort in de kring. Hang de werkbladen op in de klas, zodat ook de ouders ze kunnen zien.

Afsluiting

Pak de zo-doen-we-dat-kaart van deze les en bekijk samen met de kinderen de illustratie. Lees ook het rijmpje voor:

is een film te spannend?

kijk er dan niet naar!

zeg tegen jezelf:

het is niet écht waar!

Vertel de kinderen dat er heel veel leuke films zijn. Maar sommige films zijn té spannend voor kinderen!

Vraag de kinderen wat zij doen wanneer ze bang, boos of verdrietig worden van een té spannende film. Stel daarvoor de volgende vragen:

- Wie vergeet weleens dat iets op de televisie niet echt is?
- Wie wordt dan weleens bang, boos of verdrietig?
- Wie zet de televisie dan uit of gaat iets anders doen?
- Wie kijkt gewoon verder?
- Wie vertelt tegen zijn papa of mama dat hij bang, boos of verdrietig wordt van de film?

Vertel de kinderen dat het slim is om tegen je vader en moeder te vertellen welke films je leuk vindt en welke te spannend zijn.

Dan kunnen papa en mama je troosten en geruststellen. Zij kunnen je nog een keer vertellen dat de dingen die je ziet niet echt zijn. En dat je er dus ook niet bang, boos of verdrietig van hoeft te worden.

Ouderbrief

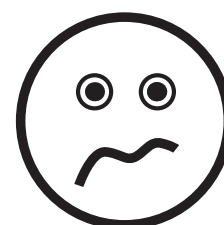
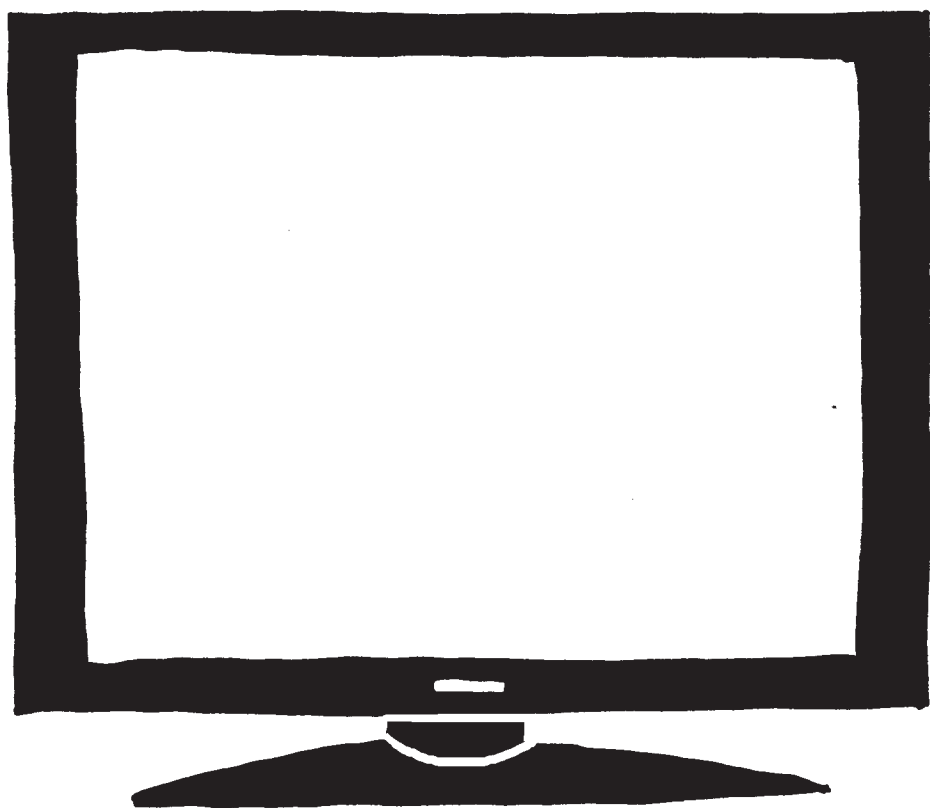
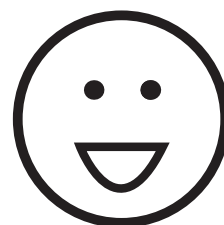
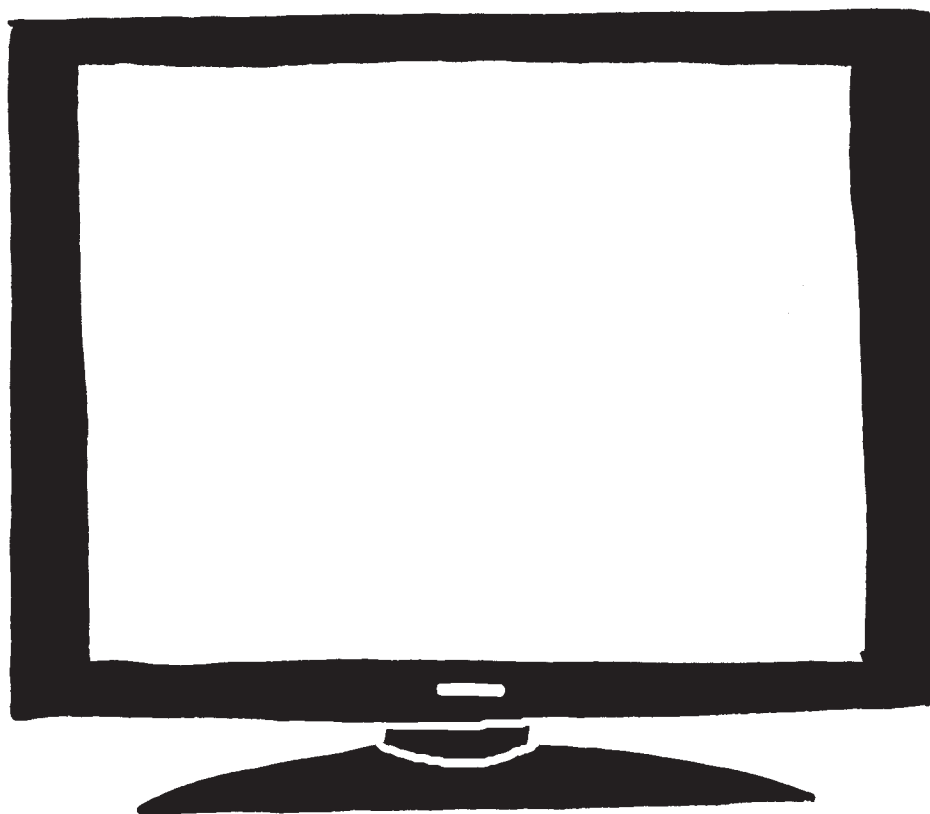
Voor de ouders is er een brief (ouderbrief les 15) met informatie en praktische tips over deze les. Geef deze brief aan de kinderen mee.

Tips

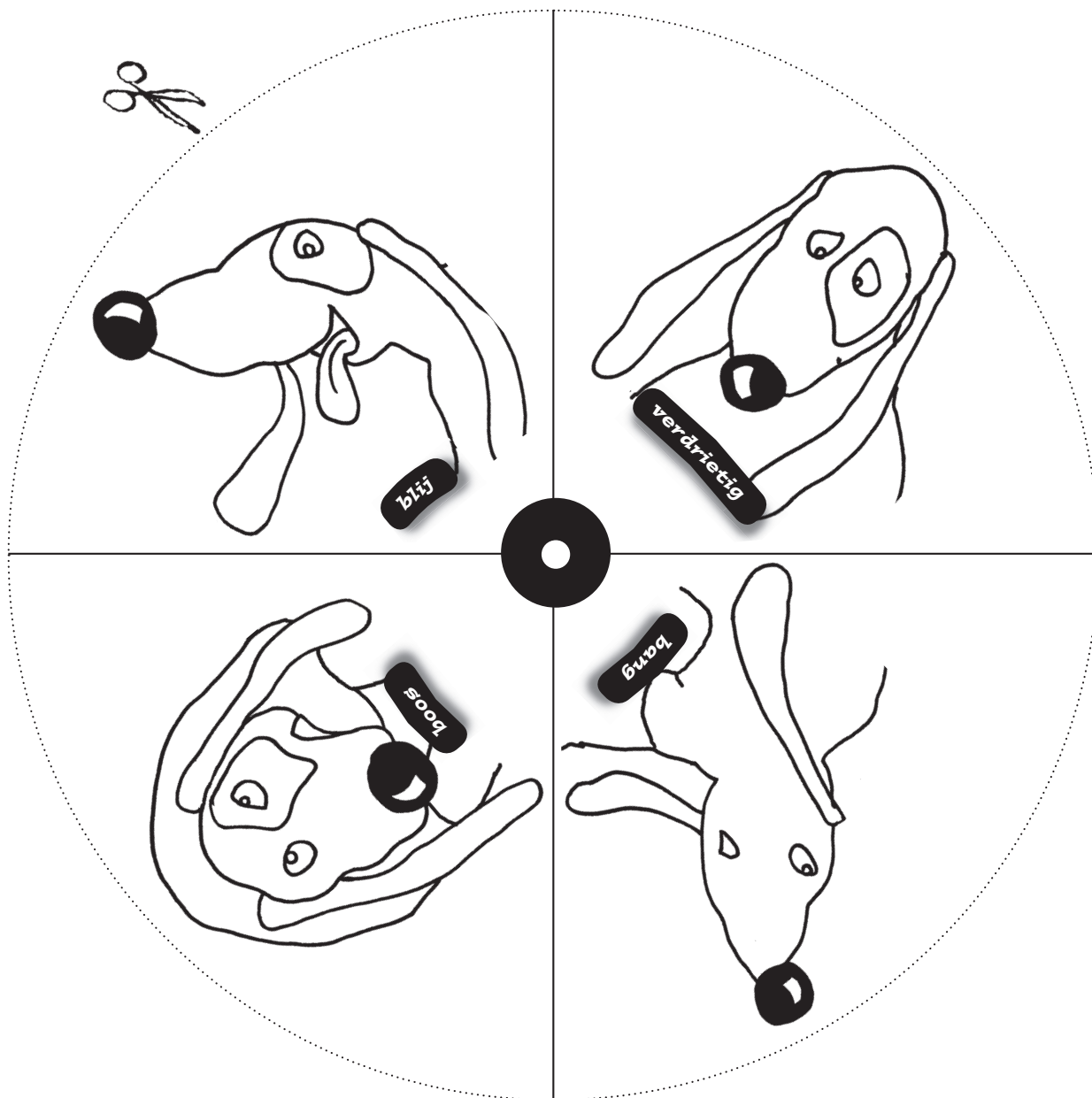
- Observeer de kinderen tijdens het kijken naar schooltelevisie. Zijn er kinderen die in deze programma's personen, dieren of situaties spannend of eng vinden? Hoe gaan zij hier zelf mee om? Lukt het te relativieren over hetgeen echt of niet echt is? Maak spannende situaties en personages bespreekbaar. Bijvoorbeeld: 'Het enge dier is gewoon een pop, de piraat is gewoon verkleed enzovoort.'
- Zet de televisiedoos tijdens de werkles in het speelhuis of de poppenhoek en laat de kinderen leuke, spannende en verdrietige televisieprogramma's naspelen. Wie komt kijken?
- Laat de kinderen hun favoriete tv- of filmfiguur schilderen. Organiseer vervolgens een ouder-kijk-kwartier als de kinderen na afloop van school opgehaald worden. Kinderen kunnen het schilderwerk en hun werkblad aan hun ouders laten zien. Daarnaast kan een aantal kinderen een heel kort programma tonen in de televisiedoos.
- Bespreek, indien daar aanleiding toe is, het kijkgedrag van kinderen ook met hun ouders. Zeker wanneer zij meekijken naar programma's van oudere broers of zussen kan een kleuter heel wat beelden te zien krijgen die hij nog niet goed kan verwerken. Kinderen die daar gevoelig voor zijn, kunnen angstig en onzeker worden en/of agressief gedrag vertonen.

Extra oefening

Pak de draaischijf 'Ik voel me...' van les 8. Tijdens de werklessen laat u steeds een ander groepje kinderen om de beurt aan de schijf draaien. Hoe voelt Hondje zich op het plaatje? Bang, boos, verdrietig of blij? Het kind dat gedraaid heeft, kijkt hoe Hondje zich voelt. Dat vertelt hij aan de andere kinderen. Vervolgens kijken ze allemaal samen nét zo boos, bang, verdrietig of blij als Hondje. Daarna noemen ze allemaal een film of televisieprogramma waarbij ze dat gevoel weleens hebben. Als alle kinderen een film of programma genoemd hebben, is het volgende kind aan de beurt om een gevoel te draaien.

werkblad 8: ik voel me

is een film te spannend?
kijk er dan niet naar!

of zeg tegen jezelf:
het is niet echt waar!

Beste ouder(s)/verzorger(s),

Deze week werken we met *Goed gedaan!* aan het thema 'Ken jezelf'.

Om goed met zichzelf en anderen om te gaan, is het van belang dat kinderen leren nadenken over zichzelf. Dit schooljaar wordt stilgestaan bij de vragen: Wat zie ik op de televisie? Wat vind ik leuk, wat vind ik eng? Wie vertel ik dat?

In de klas komt het volgende aan de orde:

- Er zijn heel veel leuke filmpjes, maar sommige films zijn gemaakt voor grote kinderen en van zulke films kun je bang, verdrietig of boos worden.
- Enge dingen bestaan alleen in de film, niet in de echte, gewone wereld.
- Als een film te spannend voor je is, moet je dat tegen papa en mama zeggen, en je moet dan niet kijken.

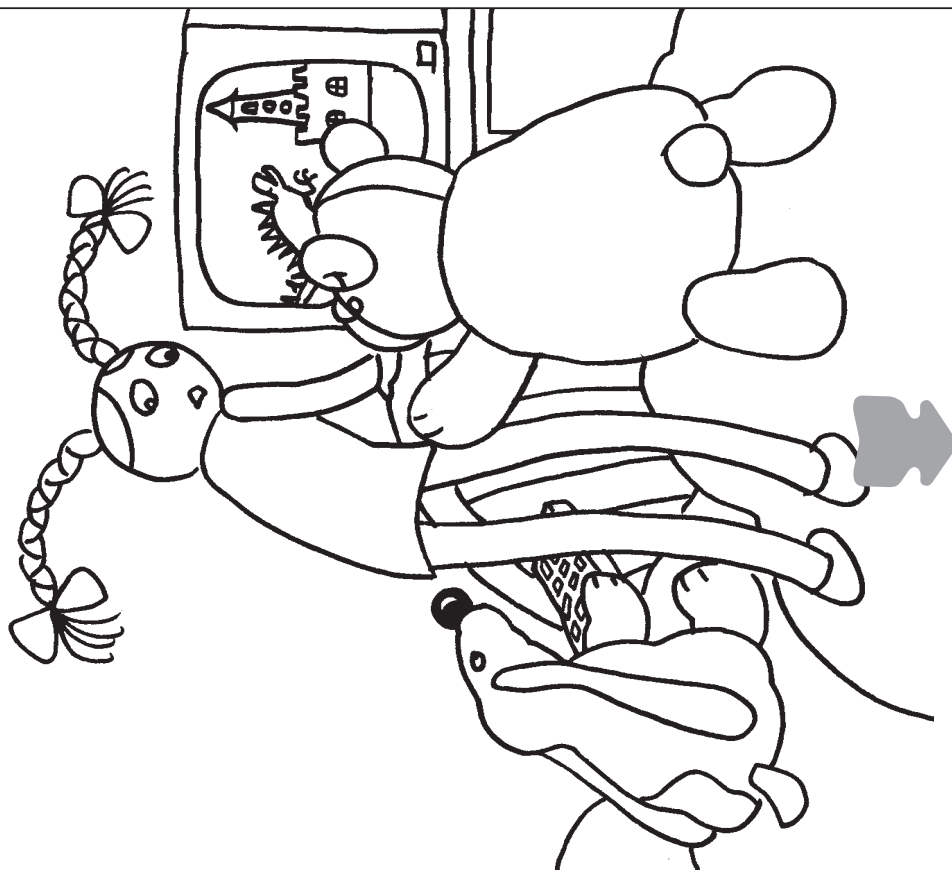
Tips voor thuis

- Leer uw kind met mate te kijken en alleen naar programma's die de moeite waard zijn. Een kleuterfilm kijken terwijl u kookt, is fijn én handig. Maar wanneer de televisie 'zomaar' aanstaat, kan uw kind beelden zien die hij nog niet goed kan verwerken.
- Kleuters begrijpen het verschil tussen 'echt' en 'fantasie' nog niet goed. Bekijk televisieprogramma's (ook tekenfilms!) dus altijd door de ogen van uw kleuter: zijn het verhaal en de beelden ook nog leuk als je denkt dat het allemaal 'echt' is?

Les 15 Ken jezelf

is een film te spannend?
kijk er dan niet naar!

of zeg tegen jezelf:
het is niet echt waar!

Goed!
gedaan!

Les 12 Jezelf de baas

Doe het zelf

Naast het huis waar Tim woont, is een restaurant. In dat restaurant woont Kos, die daar de heerlijkste maaltijden klaarmaakt. En vaak helpen Tim en zijn vriendin Noor hem daarbij.

'Dag kinderen,' zegt Kos als Tim en Noor zijn keuken binnenlopen. 'Komen jullie me weer helpen?'

'Ja, ik wil zo vaak mogelijk helpen, want ik wil later ook kok worden,' zegt Noor.

Kos knikt begrijpend: 'Kok is het mooiste beroep van de wereld!' Daar is Tim het niet mee eens. Hij wordt liever profvoetballer of astronaut.

'Als je astronaut bent, zweef je door je raket,' zegt Tim. 'Dan ben je gewichtloos. Dat lijkt me geweldig! Maar je moet wel heel ingewikkeld poepen, anders zweeft je poep ook door de raket!'

'Dat is niet netjes om over te praten,' zegt Noor. 'Ik wil later een heel net en deftig restaurant!'

'Maar nu gaan jullie in mijn restaurant helpen,' zegt Kos. 'Willen jullie samen de salade maken? Dan kan ik intussen het vlees doen.'

Samen een salade maken? Zonder dat Kos helpt? Dat lukt toch nooit?! 'Jawel,' zegt Kos. 'Dat kan met dit doe-het-zelfkookboek voor kinderen.'

Kos heeft een heel handig kookboek. Bij elk recept staan een heleboel foto's. Daarop kun je precies zien welke spullen je nodig hebt en wat je daarmee moet doen.

'Als je eten klaarmaakt, moet je dat in drie stappen doen,' zegt Kos. 'Stap één is even nadenken over wat je gaat klaarmaken en hoe je dat moet aanpakken. Stap twee is het echt doen. En stap drie is even nakijken of je het goed hebt gedaan. Met dit boek erbij gaat dat jullie vast lukken!'

Kos heeft gelijk. Door eerst goed naar de foto's te kijken en even na te denken, weten Tim en Noor precies wat ze moeten doen. En door steeds na te kijken op de foto's of ze het goed hebben gedaan, kunnen ze kleine foutjes weer goedmaken. De salade ziet er dan ook prachtig uit als hij eindelijk klaar is.

'Geweldig!' zegt Kos. 'Nu is het tijd voor pauze. Ik zet de radio aan voor een gezellig muziekje. En ik schenk voor jullie een glaasje prik in!'

'Van prik ga ik altijd boeren,' zegt Tim.

'Nu doe je weer onfatsoenlijk!' zegt Noor een beetje boos.

'Ik zég het alleen maar,' zegt Tim. 'En áls ik echt moet boeren, zal ik het heel zachtjes doen. Mét mijn hand voor mijn mond. Netter kan het niet!'

Maar Noor luistert niet meer naar Tim. Op de radio hoort ze haar lievelingsliedje. Ze rent naar de radio en zet het geluid harder.

'Wil je toch prik, Tim?' roept Kos. 'Of liever iets anders?'

'Wat zeg je, Kos?' roept Tim. 'Ik versta je niet. De muziek staat zo hard!' 'Ja!' schreeuwt Kos. 'Straks komen de burens nog klagen!'

Tim grijnst. Hij woont zélf naast Kos en besluit nu meteen te gaan klagen.

'Noor!' roept Tim. 'Wat jij doet, is pas écht onfatsoenlijk!!'

Noor zet de muziek weer zacht. 'Wat zei je?' vraagt ze.

'De muziek zo hard zetten dat andere mensen elkaar niet meer kunnen verstaan, is niet netjes,' zegt Tim.

Noor krijgt een kleur. 'Sorry,' zegt ze. 'Daar had ik even niet aan gedacht.' Tim knikt begrijpend.

'Kos, ik wil liever een ijsje in plaats van prik,' zegt hij. 'IJsjes kan ik héél netjes opeten!'

inzichten en vaardigheden

- **Zelfkennis**
Eigen gedrag herkennen
- **Rekening houden met anderen**
Weten dat regels nodig zijn/
omgangsvormen
- **Zelfbeheersing**
Jezelf toespreken

lesonderdelen

- Introductie
- Top 3
- Wat als...
- Denk, doe en kijk na
- Afsluiting

materialen

- Zo-doen-we-dat-kaart les 12
- Ouderbrief les 12
- Werkblad 7
- Tekenpapier (A3)
- Schrijfpapier (A5)

Kinderen moeten leren zélf verstandige keuzes te maken; er is immers niet altijd een volwassene in de buurt om hen aan te sturen. Om dat te kunnen doen, moet het kind goed weten *wat* er verwacht wordt. Regels, afspraken en fatsoensnormen zijn immers niet overal hetzelfde! Daarnaast moet het kind het *waarom* van die regels begrijpen. Waarom zou je je aan afspraken en regels houden waarvan je het nut niet inziet?

Vervolgens moet het kind leren 'zichzelf de baas te zijn'; door zich niet uitsluitend te laten leiden door emoties en impulsen, maar ook even stil te staan bij de afspraken en regels die hij kent, kan het kind zichzelf verstandig aansturen.

In deze les wordt gewerkt aan de volgende inzichten en vaardigheden:

- **Zelfkennis**
Eigen gedrag herkennen
 - Weten dat je soms moppert of zelfs ongehoorzaam bent omdat je alle afspraken en regels over wat niet netjes of aardig is niet leuk vindt
- **Rekening houden met anderen**
Weten dat regels nodig zijn/omgangsvormen
 - Weten dat afspraken en regels over wat niet netjes of aardig is nodig zijn om ervoor te zorgen dat iedereen zich prettig en veilig voelt
- **Zelfbeheersing**
Jezelf toespreken
 - Tegen jezelf zeggen wat niet netjes of aardig is (de baas over jezelf!)
 - Tegen jezelf de stapjes 'denk - doe - kijk na' zeggen als je een opdracht krijgt

Introductie

Lees het verhaal 'Doe het zelf' op de vorige bladzijde voor. Bespreek het volgende met de kinderen: *Vinden jullie boeren laten ook niet netjes? En muziek hard zetten? Waarom doen we dat dan soms toch?*

Top 3

Schrijf op het bord: aardig, netjes en beleefd. Geef alle kinderen een schrijfblaadje. U geeft de kinderen de opdracht om een top 3 te maken van de regels en afspraken die met 'aardig, netjes en beleefd' te maken hebben en die zij erg lastig vinden. Het mogen regels en afspraken zijn van thuis, van school of van ergens anders. Geef de kinderen een aantal voorbeelden:

- Aardig: anderen helpen, samen delen, 'dank je wel' zeggen
- Netjes: niet met volle mond praten, handen wassen voor het eten
- Beleefd: 'u' zeggen tegen volwassenen, niet de grootste koek pakken

Als alle kinderen hun eigen top 3 af hebben, laat u een aantal kinderen vertellen welke regels zij het moeilijkst vinden. Stimuleer hen ook om uit te leggen waarom zij juist die afspraak lastig vinden. Stel dan de vraag: *Wie weet waarom die (lastige) regel of afspraak die jij op nummer één hebt gezet, toch bedacht is? Waarom zouden mensen dat toch belangrijk vinden?*

U laat een aantal kinderen deze vraag beantwoorden.

Leg daarna duidelijk uit dat afspraken en regels overal weer een beetje anders kunnen zijn. *Het ene kind zegt 'u' tegen zijn ouders, de ander noemt hen bij de voornaam. In het ene gezin eet iedereen met mes en vork, bij een ander thuis niet. Je oma vindt misschien andere woorden niet netjes dan je grote broer.* Weten de kinderen nog meer voorbeelden?

Tot slot bespreekt u met de kinderen de regels en afspraken die op uw school gehanteerd worden ten aanzien van 'netjes, aardig en beleefd.' Benadruk dat deze afspraken en regels op school voor iedereen gelden. Bijvoorbeeld: elkaar uit laten praten / elkaar aankijken als je met elkaar praat / als je spullen nodig hebt van een ander moet je het eerst even vragen / elkaar rustig laten werken / pesten is verboden / elkaar bedanken / geen scheldwoorden / elkaar bedanken voor hulp / op je beurt wachten. Leg ook uit waarom u en uw collega's die afspraken en regels belangrijk vinden. (om ervoor te zorgen dat iedereen zich prettig voelt op school)

Wat als...

Vraag de kinderen te bedenken wat er zou gebeuren als al die afspraken en regels die u net samen besproken hebt er niet waren.

Verdeel de groep vervolgens in tweetallen. Elk duo krijgt een tekenblad (A3) en stiften. U vertelt de kinderen: *Zo meteen loop ik langs en krijgen jullie een opdracht van mij. Niet iedereen krijgt dezelfde opdracht. Samen maken jullie een tekening over wat ik noem. Jullie mogen lekker groot tekenen, want straks laten we de tekeningen aan elkaar zien.*

U loopt langs de kinderen en deelt de volgende opdrachten willekeurig uit:

- Teken een klas zonder afspraken en regels. Hoe zou het daar zijn?
- Teken een speeltuin zonder regels. Wat zou daar gebeuren?
- Teken een straat waar kinderen op de stoep spelen, zonder afspraken en regels. Wat zou er gebeuren?
- Teken een voetbalclub zonder regels. Wat zou daar gebeuren?
- Teken een gezin zonder afspraken en regels. Hoe zou het daar zijn?

Geef de kinderen 15 tot 20 minuten om de tekening te maken. Als de tijd voorbij is, gaat u met hen in de kring zitten. Bespreek de gemaakte tekeningen aan de hand van de volgende vragen:

- Wat gebeurt er op jullie tekening?
- Welke afspraken en regels zijn er weg op jullie tekening?
- Zou jij graag op zo'n plek willen zijn? Waarom wel of niet?
- Welke afspraak of regel zou je het eerste terug doen in je tekening?

Bespreek tot slot met de kinderen dat regels echt nodig zijn om het voor iedereen prettig te houden, ook al vind je die regels soms vervelend en houd je je er niet altijd even goed aan. Hang de tekeningen op in de klas.

Denk, doe en kijk na

Bekijk met de kinderen de zo-doen-we-dat-kaart en lees de tekst voor:

'doe dit, doe dat, ja, zo doe je het goed'

toen je klein was, moesten ze dat steeds zeggen

nu kun jij zelf bedenken hoe het moet!

Schrijf op het bord: kijk en denk – doe – kijk na

Leg uit dat deze drie stappen in het verhaal werden gebruikt voor het maken van de salade. Maar dat je die stappen eigenlijk kunt gebruiken bij elke opdracht die je krijgt. Geef de kinderen een voorbeeld:

Stel: je moet het speelgoed op je kamer opruimen. Dan moet je eerst even goed rondkijken op je kamer en nadenken: waar ligt nu allemaal speelgoed en waar zou ik dat beter neer kunnen zetten? Daarna ga je aan de slag: je ruimt je speelgoed op. Na afloop kijk je je kamer nog even na: is alles nu netjes opgeruimd? Ben je niks vergeten?

U geeft de kinderen werkblad 7. Hierop staat het begin van een verhaal. De kinderen tekenen dit verhaal af met potlood.

Na afloop bekijkt u een aantal afgemaakte verhalen met de hele groep. Kijk samen met de kinderen of er veel verschillen zijn tussen de gemaakte verhalen. Hebben de kinderen gebruikgemaakt van de stappen 'kijk en denk, doe en kijk na'?

Ik ben lekker stout

Ik wil niet meer, ik wil niet meer!
Ik wil geen handjes geven!
Ik wil niet zeggen elke keer:
jawel mevrouw, jawel meneer...
nee, nooit meer in m'n leven!
Ik hou m'n handen op m'n rug
en ik zeg lekker niks terug!
Ik wil geen vieze havermout,
ik wil geen tandjes poetsen!
'k Wil lekker knoeien met het zout
ik wil niet aardig zijn, maar stout
en van de leuning roetsen
en schipbreuk spelen in de teil
en ik wil spugen op het zeil!

En heel hard stampen in een plas
en dan m'n tong uitsteken
en morsen op m'n nieuwe jas
en ik wil OVERMORGEN pas
weer met twee woorden spreken!
En ik wil alles wat niet mag,
de hele dag, de hele dag!
En ik wil op de kanapee
met hele vuile schoenen
en ik wil aldoor gillen: NEE!
En ik wil met de melkboer mee
en dan het paardje zoenen.
En dat is alles wat ik wil
en als ze kwaad zijn, zeg ik: BIL!

Annie M.G. Schmidt

Afsluiting

U vertelt de kinderen dat het fijn is als mensen zich aan de afspraken en regels houden, maar héél soms is het ook weleens lekker om je eigen zin te doen. Lees het gedicht 'Ik ben lekker stout' voor van Annie M.G. Schmidt.

Ouderbrief

Voor de ouders is er een brief (ouderbrief les 12) met informatie en praktische tips over deze les. Geef deze brief aan de kinderen mee.

Tips

- Laat kinderen een tekening van zichzelf maken in twee situaties, bijvoorbeeld een kleuter met zijn gezicht vol eten en een kind aan tafel dat eet met mes en vork. *Hoe deed je toen je klein was en hoe nu?*
- Laat kinderen regels bedenken die gelden op hun eigen slaapkamer.
- Stel elke dag een omgangsvorm in de klas centraal (bijvoorbeeld elkaar bedanken of elkaar rustig laten werken).

Extra oefening

U vertelt de kinderen dat zij een tikspel gaan doen.

Het spel begint eenvoudig: één tikker probeert alle kinderen af te tikken.

Als kinderen getikt worden, gaan ze aan de kant zitten.

Vervolgens vertelt u de kinderen dat u tijdens het spel steeds een nieuwe regel invoert. Maar de oude regels blijven dan ook nog gelden!

U kunt regels invoeren als:

- Er komt een tikker bij (dit kunt u een aantal keer herhalen).
- Als je af bent, moet je op één been gaan staan.
- Je bent weer vrij als iemand je voornaam én je achternaam zegt.
- De tikkers mogen alleen nog maar huppelen.
- De kinderen mogen alleen nog maar hinkelen.

U legt het spel stil na het invoeren van een aantal regels. Wat vinden de kinderen ervan als de regels steeds veranderen? Wordt het spel leuker of juist niet? Spreek met kinderen vier regels voor een tikspel af die leuk waren en speel het spel nogmaals, zonder de regels te veranderen.

werkblad 7: denk – doe – kijk na

Maak het verhaal af.

1 denk

2 doe

3 kijk na

'doe dit, doe dat, ja zo is het goed'

toen je klein was
moesten ze dat steeds zeggen
nu kun jij zelf bedenken hoe het moet!

Beste ouder(s)/verzorger(s),

Deze week werken we met *Goed gedaan!* aan het thema 'Jezelf de baas'.

Jonge kinderen moeten nog leren zichzelf te beheersen: op je beurt wachten, niet zomaar de straat oprennen, niet schelden als je boos bent, niet te veel snoepen.

Er zijn een heleboel afspraken en regels die kinderen zich eigen moeten maken om veilig en gezond groot te worden en om rekening te kunnen houden met anderen.

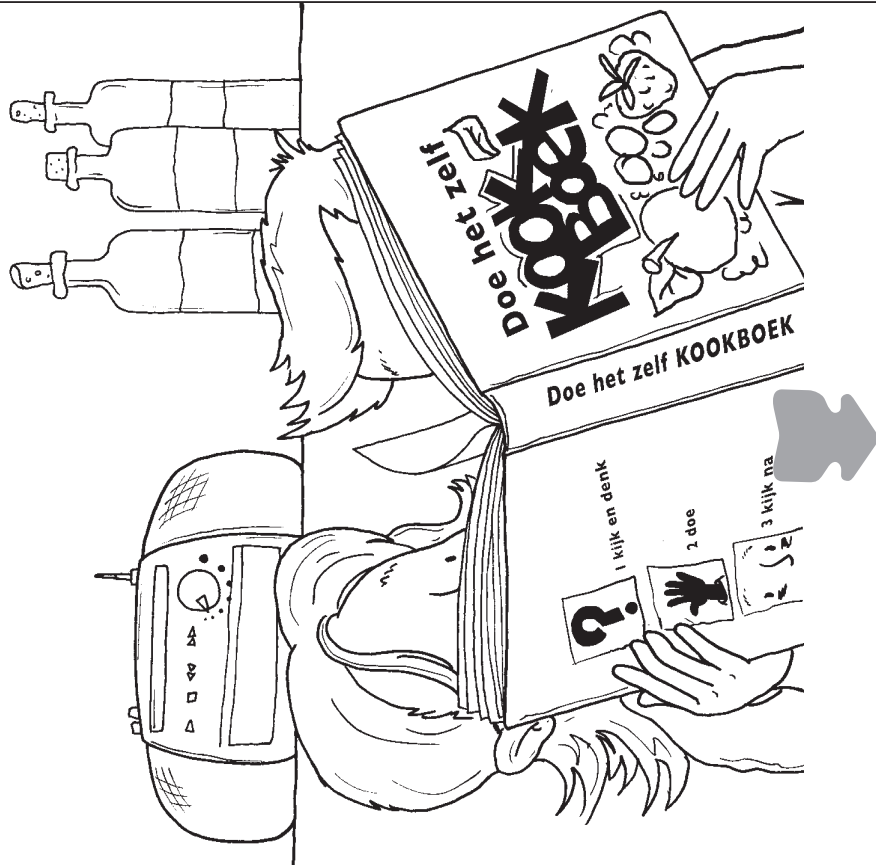
In de klas komt het volgende aan de orde:

- Er zijn een heleboel afspraken en regels om ervoor te zorgen dat mensen aardig, netjes en beleefd met elkaar omgaan.
- Kinderen kunnen ook tegen zichzelf zeggen: 'Dat is niet leuk voor de anderen!' of 'Dat is niet netjes!'

Tips voor thuis

- Stel duidelijke regels wat betreft rekening houden met anderen.
'Niet praten als anderen praten.'
'Geen grote mond geven.'
- Leg uit waarom u dat belangrijk vindt en wees consequent.
Regels die af en toe gelden worden niet serieus genomen.
Mopper dus niet over alles, maar stel een beperkt aantal regels in waarbij u ervoor zorgt dat uw kind die écht goed leert. Daarna kunt u de nadruk op nieuwe regels leggen.
- Complimenteer uw kind vaak wanneer hij aardig, beleefd of behulpzaam is naar anderen. Daar leert een kind snel van!

toen je klein was
moesten ze dat steeds zeggen
nu kun jij zelf bedenken hoe het moet!

Goed!
gedaan!

Een kus van Bobby

In het huis van Eef hangt een bordje op de zolderdeau. 'De Geheime Club' staat daar op. Die zolder is namelijk het clubhuis van Eef, Willem, Altan en Emila. Zo vaak ze kunnen ontmoeten ze elkaar daar.

'Eef, ik heb een verrassing!' roep Willem als hij de zoldertrap oploopt. Nieuwsgierig legt Eef haar boek weg. 'O, wat lief!' roept ze zodra Willem boven komt. 'Je hebt een klein hondje meegebracht. Wat een snoepie. Van wie is hij?'

'Van mij,' zegt Willem trots. 'Vandaag uitgezocht in het asiel. Samen met Mark.'

'O, wat leuk!' Eef is meteen helemaal weg van het hondje. 'Hij heeft zo'n schattig koppie. En wat een zachte haartjes. Hoe heet hij?'

'Bobby,' zegt Willem.

Eef knuffelt de kleine Bobby die haar enthousiast over haar gezicht likt.

'O, wat lief! Ik krijg kusjes!' lacht ze.

Nu komt Emilia ook de trap op naar zolder.

'Hoi!' roept ze. 'Ik heb dat nieuwe spel meegebracht. Waar ik gisteren over vert...' Maar als Emilia het hondje ziet, valt ze stil.

'Van wie is dat beest?!' vraagt ze terwijl ze angstig naar Bobby kijkt.

'Van mij!' zegt Willem trots. 'Wil je hem ook even knuffelen? Hij is heel zacht.'

Maar Emilia wil niet knuffelen. Ze wil liever wegrennen.

'Hou hem bij je!' roept ze. 'Ik ben bang voor honden!'

'Toch niet voor zo'n kleintje?' vraagt Eef verbaasd.

'Jawel!' zegt Emilia. 'Mijn nichtje is door zo'n klein hondje in haar wang gebeten. Daar zit nu een heel lelijk litteken dat nooit meer weggaat.'

Willem tilt zijn hondje op. 'Bobby doet echt niks hoor!' zegt hij.

'Ja, dat zegt iedereen,' zegt Emilia. 'Maar weten jullie hoeveel mensen per jaar gebeten worden? Mijn tante zegt...'

'Stil maar!' zegt Eef. 'We begrijpen het wel. Ik maak zijn riem vast aan de balk. Dan hoeft jij niet bang te zijn.'

Willem en Eef maken Bobby vast en gaan dan het spel bekijken dat Emilia heeft meegebracht.

'Ik doe ook mee!' roept Altan die inmiddels ook gearriveerd is. 'Hé, van wie is dat grappige hondje?'

'Van mij!' zegt Willem.

'Wat goed!' zegt Altan enthousiast. 'Je bent al jaren aan het zeuren om een hond. En nu is het dus eindelijk gelukt!'

Willem knikt. 'Mijn moeder geeft niet zoveel om honden,' zegt hij. 'Maar Mark wel!'

Eef maakt Bobby los en tilt hem op. 'Wil jij ook een kusje van Bobby, Altan?' lacht ze als het hondje haar weer over haar wang likt.

'Bah! Wat smerig!' zegt Altan. 'Daarnet heeft hij zijn billen nog schoon-gelikt. En nu likt hij jou. Dat is echt goor! Ik vind het leuk voor Willem dat hij een hond heeft, maar ik ga er niet mee knuffelen!'

'Dat hoeft ook niet,' zegt Willem. 'Als je hem straks maar mee wilt uitlaten.'

'Best,' zegt Altan. 'Maar nu gaan we eerst dat spel van Emilia spelen. En ik waarschuw jullie: ik ga winnen!'

inzichten en vaardigheden

- **Verplaatsen in anderen**
'Het is maar hoe je het bekijkt'
Goed kijken en goed luisteren
Inlevingsvermogen
- **Rekening houden met anderen**
Emoties van anderen

lesonderdelen

- Introductie
- Huisdier
- Klassendier
- Wit met zwart
- Afsluiting

materialen

- Werkblad 10 en 11
- Zo-doen-we-dat-kaart les 9
- Ouderbrief les 9
- Tekenpapier
- Lege doos met een kijkgat en briefje

Om echt rekening te kunnen houden met anderen, moet een kind zich leren verplaatsen in een ander. Wat denkt, voelt en wil de ander? Een vierjarige ziet alles nog vanuit zijn eigen perspectief. Een kind van zes begrijpt al wel dat anderen anders kunnen denken en voelen dan hijzelf. Maar hij kan nog niet goed inschatten wát de ander zal denken of voelen en waarom. Vanaf ongeveer acht jaar ontwikkelt een kind het vermogen zich voor te stellen wat er in een ander omgaat. Hij beseft dan bovendien dat die ander zich dus ook in hem kan inleven. In deze les komen de volgende inzichten en vaardigheden aan bod:

- **Verplaatsen in anderen**
'Het is maar hoe je het bekijkt'
 - Weten dat mensen dezelfde situatie verschillend kunnen ervarenGoed kijken en goed luisteren
 - Opletten of je kunt zien en/of horen wat de ander denkt, voelt en wilInlevingsvermogen
 - Je best doen om te bedenken wat de ander denkt, voelt en wil (Wat wil hij meestal? Wat zou ik doen als ik hem was?)
- **Rekening houden met anderen**
Emoties van anderen
 - Weten hoe je kunt reageren op emoties van klasgenoten
 - extra aardig zijn tegen iemand die verdrietig is
 - iemand die boos is even met rust laten (zodat hij kan afkoelen)
 - iemand die bang is dat hij iets niet kan even helpen

Introductie

Lees het verhaal 'Een kus van Bobby' op de vorige bladzijde voor. Eef, Emilia en Altan reageren heel verschillend op het hondje van Willem. Vraag de kinderen naar die verschillen. (Eef vindt het hondje lief, Emilia is bang, Altan is blij voor Willem.) Hoe zouden de kinderen reageren?

Huisdier

Altan zegt: 'Wat goed! Je bent al jaren aan het zeuren om een hond. En nu is het dus eindelijk gelukt!' Leg uit dat Altan Willem goed kent. Hij weet wat Willem graag wil. In deze oefening gaan de kinderen kijken hoe goed zij van elkaar weten wat ze willen.

Verdeel de klas in tweetallen. Maak koppels die niet vaak samen spelen. Van elk tweetal is één kind de vragensteller. Hij krijgt twee minuten de tijd om de ander beter te leren kennen door vragen aan hem te stellen. Daarna gaat iedereen weer naar zijn eigen plek.

Vertel de koppels dat zij ieder een huisdier gaan kiezen voor de ander. De

kinderen vouwen een blaadje doormidden. Op de linkerkant tekenen ze het huisdier waarvan zij denken dat de ander daar blij mee zou zijn. Op de rechterkant schrijven ze waarom ze dat denken. De kinderen geven de tekeningen aan elkaar, maar zo dat de geschreven tekst nog niet te zien is. *Welk dier heeft de ander voor je gekozen? Waarom zou hij dat gedaan hebben?* Laat de kinderen daarna ook de tekst lezen. *Klopt dit? Zou je dit dier ook voor jezelf uitkiezen?*

Pak de zo-doen-we-dat-kaart en bespreek de bovenste twee vakken. Schrijf op het bord:

goed opletten – vragen stellen – nadenken

De helft van de kinderen mocht vragen stellen voordat zij de tekening maakten. Hebben ze wat ze toen te weten kwamen ook gebruikt voor de tekening? *Als je hoort dat iemand op een flat woont, kies je geen grote hond.* Maar ook de kinderen die geen vragen konden stellen, hebben misschien een goed dier uitgekozen. Leg uit dat je door na te denken en goed naar de ander te kijken, ook veel over de ander te weten komt. *Als iemand een paardentrui draagt, kun je ervan uitgaan dat hij van paarden houdt.* Laat de kinderen elkaar bedanken voor de tekeningen.

Klassendier

(Vorbereidingsymbool)*

Maak een kijkgat in een lege doos. Schrijf op een briefje: 'Doe alsof er een vies beest in de doos zit waar je héél bang voor bent.'

Zet de doos voorzichtig op uw bureau neer. Vertel dat u een klassendier heeft gekocht en vraag een kind (met acteertalent) naar voren te komen om het dier te bekijken. Laat dit kind eerst uw briefje lezen (niet hardop). Hoe reageert het kind? (angstig) Hoe reageren vervolgens de andere kinderen? Leg uit dat je rekening moet houden met elkaar. Als u écht een klassendier zou kopen, zou u zorgen dat niemand er bang voor was. Schrijf op het bord:

Rekening houden met elkaar:

- Let op wat de ander denkt, wil, voelt.
- Zorg dat het voor iedereen leuk is.

De kinderen laten zien hoe goed zij rekening kunnen houden met elkaar. In groepjes van vier kiezen zij hun ideale klassendier.

Om tot een goede keuze te komen, vertellen ze elkaar eerst hun wensen, angsten en allergieën. Als het dier gekozen is, maken ze afspraken (wel/niet uit de kooi, hok schoonmaken, het voeren). Wijs de kinderen nadrukkelijk op 'zorg dat het voor iedereen leuk is'.

Na afloop inventariseert u welke dieren gekozen zijn. Is het elk groepje gelukt rekening te houden met elkaar? Is het zo voor iedereen leuk?

Wit met zwart

U schrijft op het bord:

Kobus – wit met zwart – vier poten

Geef de kinderen de opdracht het bijbehorende dier te tekenen (poes, hond, konijn, koe, paard, cavia, muis). Ze mogen niet afkijken! Inventariseer welke dieren er getekend zijn. Concludeer dat iedereen dezelfde informatie kreeg, maar dat niet iedereen er dezelfde gedachten bij had. Het is maar hoe je het bekijkt! Leg uit dat dit ook zo in de klas, thuis, op het schoolplein gaat: *we maken hetzelfde mee, maar denken en voelen toch anders.* Kunnen de kinderen daar voorbeelden van verzinnen? (Verschillende meningen over dezelfde film, verschillende verklaringen voor dezelfde ruzie.)

* Deel nu werkblad 10 uit en lees samen het dagboekfragment van Emilia. Leg

uit dat je in dit stukje kunt lezen wat Emilia dacht en voelde. Maar wat zal Willem gedacht en gevoeld hebben?

Geef de kinderen de opdracht om zich in Willem te verplaatsen en in zijn dagboek te schrijven hoe hij diezelfde gebeurtenis beleefd heeft. Laat enkele kinderen hun fragment uit het dagboek van Willem voorlezen. Stel dat Emilia en Willem elkaars dagboek zouden lezen, wat zou er dan gebeuren? (Waarschijnlijk zouden ze elkaar beter begrijpen.)

Afsluiting

Zeg dat u wilt weten wat de kinderen van de les vonden. Laat ze daar even over nadenken. Vertel dan dat ze niet mogen vertellen wat ze zelf van de les vonden, maar wat ze denken dat een ander van de les vond. Bijvoorbeeld: 'Ik denk dat Samira de les best leuk vond, omdat ze dol is op dieren.' Laat de ander reageren of het klopt wat er verteld wordt.

Ouderbrief

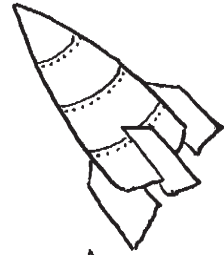
Voor de ouders is er een brief (ouderbrief les 9) met informatie en praktische tips over deze les. Geef deze brief aan de kinderen mee.

Tips

- Laat de kinderen voorspellen wat een ander wil. Bijvoorbeeld: *We gaan tekenen en Lotte mag kiezen welk onderwerp we nemen. Joey, wat denk jij dat Lotte gaat kiezen?*
- Laat de kinderen zich letterlijk in elkaar verplaatsen. Maak tweetallen en laat hen tegenover elkaar zitten. Stel vragen als: 'Aan welke kant zit het raam? Wie zit er achter je? Wat zie je als je recht vooruitkijkt?' De kinderen beantwoorden de vragen op papier: eerst voor zichzelf en vervolgens voor de ander. Na afloop vergelijken ze de antwoorden.
- Wanneer zich een ruzie voordoet, vraagt u de kinderen allebei kort op te schrijven wat er gebeurd is en hoe zij zich daarbij voelden. Dan draaien ze het briefje om en geven het aan de ander. Deze schrijft nu eerst op, wat hij denkt dat er op de achterkant van het briefje staat. Komen beide beschrijvingen overeen?

Extra oefening

- * Knip de onderste strook van werkblad 11 los. Deel de test uit, maar houd de stroken met de uitslag nog even bij u. De kinderen maken vraag 1 tot en met 4. Ze kiezen het antwoord dat het meest lijkt op wat zij zouden doen. Deel daarna de stroken met de uitslag uit en laat de kinderen hun resultaat bepalen. Lees samen de conclusies. Klopt dit? Wat doe je al goed? Wat zou nog beter kunnen? Bij de vijfde vraag staan geen antwoorden. Kunnen de kinderen wel bij elk symbool een antwoord bedenken zodat de uitslag nog steeds klopt? Bespreek de antwoorden die de kinderen bij vraag 5 bedacht hebben. Leg uit dat iedereen het weleens moeilijk heeft doordat hij ergens boos, bang, verdrietig, of jaloers over is. Het is dan fijn als anderen dat begrijpen en rekening met je houden! Verwijs hierbij naar de zo-doen-we-dat-kaart.

Willem

Lief dagboek

Help! Mijn spel is kapot!
Je weet wel, mijn Reis door Europa.
Met die bewegende auto's.
Nou ja, die bewegen dus niet meer.
Eef, Willem, Allan en ik spelen het spel.
Willem dacht dat hij grappig was.
Echt niet dus.
Ik stap van Zweden naar Spanje, rei hij.
Krak. Twee van de auto's is kapot.
Loen moest ik huilen. Eef heeft me getroost.
Maar die stomme Willem. Sorry, rei hij.
Ja, daar gaan mijn auto's niet meer van
rijden!

Gruisjes met tranen.

Emilia x x x x

Werkblad 11: Wat zie jij?

Ben jij een echte vriend?

Houd jij rekening met anderen? Of denk je vooral aan jezelf?

Lees de vragen en kleur het antwoord dat het beste bij jou past.

1 De vader van je vriend moet twee weken naar het buitenland. Je vriend mist hem.

- ▲ Ik ben blij dat mijn vader thuis is. Ik zou hem zo missen!
- Ik doe extra aardig tegen mijn vriend.
- Ik troost hem en zeg: 'Kom op, we gaan je vader een mailtje sturen.'

2 Je vriendin is jarig en heeft dat mooie spel gekregen, dat jij ook graag wil.

- Ik ga meteen met haar het spel spelen!
- Wat fijn voor haar! Ik vertel dat ik het een geweldig mooi spel vind.
- ▲ Ik ga bij mijn ouders zeuren of ik dat ook krijg.

3 Het zusje van je vriend heeft zijn tekening kapot gescheurd. Hij is woedend.

- Ik zeg: 'wat jammer, hij was zo'n mooi. Zullen we samen een nieuwe maken?'
- ▲ Blij dat ik niet zo'n vervelend zusje heb!
- Ik plak de tekening weer aan elkaar.

4 Je vriendin is gevallen met skeeleren. Nu durft ze niet meer.

- Ik ga maar alleen skeeleren, maar dat is lang niet zo leuk.
- ▲ Ik vraag of mijn andere vriendin mee gaat.
- Dan gaan we toch lekker samen fietsen!

5 Je vriend moet een belangrijke wedstrijd spelen. Hij is heel zenuwachtig.

- _____
- ▲ _____
- _____

De uitslag

Kijk nu naar de symbolen die bij je antwoorden staan. Welk symbool heb je het vaakst gekozen? Meestal ▲: Jij denkt vooral aan jezelf. Kijk eens goed om je heen. Troost een vriend als hij verdrietig is, help hem als hij bang is, en probeer hem te begrijpen als hij boos is.

Meestal ●: Als een ander zich niet fijn voelt, zie je dat. Goed hoor! Je mag dat best laten merken. Vertel dat je begrijpt dat hij boos, bang of verdrietig is. Wedden dat ze dat fijn vinden?

Meestal ■: Jij bent een fijne vriend. Je let op wat de ander denkt en voelt. En je laat dat op een fijne manier merken. Goed gedaan!

het is maar hoe je het bekijkt

een hond = schattig / vies / gevaarlijk / leuk

➡ een hond is voor iedereen anders!

hoe bekijken anderen het?

om dat te ontdekken moet je:

- ➡ goed opletten (goed kijken en luisteren)
- ➡ vragen stellen (wat wil jij? waarom?)
- ➡ nadenken (wat doet hij meestal?)

rekening houden met elkaar...

- ➡ Let op wat de ander denkt, wil, voelt.
- ➡ Zorg dat het voor iedereen leuk is.

...en met hoe iemand zich voelt

- ➡ Wees extra aardig voor iemand die verdriet heeft.
- ➡ Laat iemand die boos is even met rust.
- ➡ Help als iemand bang is dat hij iets niet kan.

ken jezelf

Ik

doe geen moeite om anderen te begrijpen.

Ik probeer niet eens mezelf te begrijpen!

wil altijd weten wat anderen ergens van vinden.

Andere mensen hebben namelijk vaak best goede ideeën.

Beste ouder(s)/verzorger(s),

Deze week werken we met *Goed gedaan!* aan het thema

'Allemaal anders'.

Om rekening te kunnen houden met een ander, moet een kind begrijpen wat er in die ander omgaat. (Wat denkt, voelt en wil hij?) Kinderen kunnen dat vaak nog niet goed inschatten. Hun inlevingsvermogen moet nog groeien. Help daarbij!

In de klas komt het volgende aan de orde:

- Mensen reageren verschillend op dezelfde situatie.
- Als je goed oplet en nadenkt, kun je ontdekken wat iemand anders denkt, voelt en wil.
- Houd rekening met wat een ander voelt en wil.

Tips voor thuis

- Leer uw kind goed naar anderen te kijken en te luisteren.
'Kijk eens naar je broer! Vindt hij het stoeien nog leuk?'
- Leg uw kind ook duidelijk uit wat u voelt en wilt, en hoe hij daar rekening mee kan houden.
'Als ik mijn best gedaan heb om iets bijzonders te koken, is het voor mij niet leuk als jullie meteen "dat lust ik niet" roepen. Ik wil graag dat je opschept en eerst eens goed proeft!'
- Laat uw kind merken dat u zijn gevoelens en wensen begrijpt. (Wat niet wil zeggen dat hij daarom ook zijn zin krijgt!)
- 'Ik begrijp dat jij die film graag wilt zien, maar hij begint te laat!'

Les 9 Allemaal anders

Zo
doen
we
dat

het is maar hoe je het bekijkt

een hond = schattig / vies / gevaarlijk / leuk
 ➡ een hond is voor iedereen anders!

hoe bekijken anderen het?

om dat te ontdekken moet je:

- ➡ goed opletten (goed kijken en luisteren)
- ➡ vragen stellen (wat wil jij? waarom?)
- ➡ nadenken (wat doet hij meestal?)

rekening houden met elkaar...

- ➡ Let op wat de ander denkt, wil, voelt.
- ➡ Zorg dat het voor iedereen leuk is.

...en met hoe iemand zich voelt

- ➡ Wees extra aardig voor iemand die verdriet heeft.
- ➡ Laat iemand die boos is even met rust.
- ➡ Help als iemand bang is dat hij iets niet kan.

ken jezelf

Ik ➡ doe geen moeite om anderen te begrijpen.
 ➡ Ik probeer niet eens mezelf te begrijpen!
B wil altijd weten wat anderen ergens van vinden.
 Andere mensen hebben namelijk vaak best goede ideeën.

Goed!
gedaan!

Les 14 Vrienden

Ruzie

Steve en Marco zijn goede vrienden en brengen elke week samen folders rond.

‘Ga je straks mee naar mijn neef David?’ vraagt Steve als de jongens halverwege hun folderwijk zijn. ‘Jonathan en Jordan komen ook. Dan gaan we met z’n allen films kijken. Davids ouders zijn allebei weg en Jonathan brengt films mee. Van zijn broer. Voor zestien jaar en ouder, weet je wel. Echt heftige films!’

Marco twijfelt. ‘Ik weet niet,’ zegt hij. ‘Ik heb het nogal druk.’

‘Druk?’ herhaalt Steve verbaasd. ‘Waarmee heb jij het dan druk? We hebben heel de dag vrij. En over een uurtje zijn we klaar met de folders. Wat moet jij dan nog allemaal doen?’

‘Gewoon,’ antwoordt Marco vaag. ‘Van alles.’

Steve blijft plotseling stilstaan. ‘Je liegt!’ zegt hij boos. ‘Je hebt het helmaal niet druk. Je wilt gewoon niet met me mee! Heb jij soms iets tegen mijn familie? Omdat ze zwart zijn zeker? Zeg dat dan gewoon, kaaskop!’

‘Nou zeg! Je hoeft niet meteen te gaan schelden!’ zegt Marco kwaad. En hij loopt beledigd verder met een boze Steve achter zich aan.

Een paar huizen verder woont Amina. Amina zit bij Steve en Marco in de klas staat de jongens in de deuropening op te wachten. ‘Steve, het spijt me, maar ik wil geen verkering met je,’ zegt ze.

Van schrik vergeet Steve zijn eigen boosheid. ‘Wat... hoezo?’ stamelt hij geschrokken. ‘Natuurlijk willen wij geen verkering samen!’

Amina kijkt Steve nadenkend aan. ‘Ik ben blij dat we het eens zijn,’ zegt ze. ‘Maar een half uur geleden vroeg je verkering aan mij op MSN. En je deed heel romantisch.’

‘O nee! Ik begrijp het al!’ roept Steve. ‘Ik heb vanochtend via MSN afgesproken met Marco. Maar toen ik naar hem toeging, heb ik me niet afgemeld. Nu denkt mijn zusje dat ze grappig is... Wie weet aan wie ze nog meer verkering gaat vragen... Ik moet onmiddellijk naar huis!’

‘Laat de folders maar even hier liggen,’ zegt Amina. ‘Dan kunnen jullie samen gaan.’

Marco en Steve kijken elkaar aan.

‘Ik weet niet of Marco wel met mij mee wil!’ zegt Steve.

‘Natuurlijk wel!’ zegt Marco. ‘En ik wil ook wel mee naar je neven. Maar ik hou niet van films die heel spannend zijn. Tenminste niet van griezelfilms. Daar word ik altijd echt bang van. Maar dat wilde ik niet zeggen omdat ik dacht dat je me uit zou lachen.’

‘Ik lach mijn vrienden nooit uit!’ zegt Steve. ‘Kom mee. Dan gaan we samen mijn zusje bij de computer weggagen. En na de folders ga jij mee naar mijn neven, en dan zorg ik dat er geen griezelfilms gedraaid worden!’

‘Oké!’ zegt Marco opgelucht.

inzichten en vaardigheden

- **Omgaan met verschillen**
Weten dat je anders mag zijn
- **Samen spelen en werken**
Geven en nemen
- **Samen op internet**
Omgangsvormen op internet

lesonderdelen

- Introductie
- Al die verschillen!
- Wat is de beste oplossing?
- Wie ben ik?
- Afsluiting

materialen

- Zo-doen-we-dat-kaart les 14
- Ouderbrief les 14
- Werkblad 16
- Tekenpapier (A5)
- Zelfklevende papiertjes
- Kleine notitieblaadjes

Wederzijds vertrouwen en respect is de basis van elke vriendschap. Ook bij kinderen. Maar kinderen maken vaker en gemakkelijker ruzie met hun vrienden dan volwassenen.

Van ruzie maken – en die sámen oplossen – leren kinderen enorm veel (emoties uiten, zelfbeheersing, opkomen voor jezelf, verplaatsen in de ander, onderhandelen). Daarom is het goed ruziënde kinderen die aan elkaar gewaagd zijn, zélf een oplossing te laten bedenken.

In deze les wordt gewerkt aan de volgende inzichten en vaardigheden:

- **Omgaan met verschillen**
Weten dat je anders mag zijn
– Weten dat ook vrienden verschillen in wat zij denken, voelen en willen
- **Samen spelen en werken**
Ruzie oplossen
– Weten dat je ruzie op kunt lossen door:
 - even rustig worden (even diep ademen / time-out)
 - goed naar elkaar luisteren (Wat wil ik? wat wil jij?)
 - samen een oplossing bedenken‘Geven en nemen’
– Weten dat je bij ‘ruzie oplossen’ moet geven én nemen
 - geven: de ander in iets zijn zin geven
 - nemen: zorgen dat je zelf ook in iets je zin krijgt
- **Samen op internet**
Omgangsvormen op internet
– Weten dat mensen zich op internet vaak anders voordoen dan ze zijn

Introductie

Iedereen is anders! Dat is een bekende uitroep die veel kinderen zullen herkennen. Stel de kinderen de volgende vraag: *Waar komt in het verhaal duidelijk naar voren dat iedereen anders is?* Lees het verhaal ‘Ruzie’ op de vorige bladzijde voor en vraag na afloop om een reactie van de kinderen.

Al die verschillen!

(Vorbereidingssymbol) *

Kopieer werkblad 16 voor alle kinderen en leg de bedoeling uit:
Op dit werkblad staan vier vragen. Deze vragen beantwoord je eerst zelf. Daarna ga je naar vijf verschillende klasgenoten en stelt hen diezelfde vragen. De antwoorden schrijf je in een leeg vak op het werkblad. Daarna ga je terug naar je plaats. Je kijkt wie dezelfde antwoorden hebben gegeven. Trek vervolgens met verschillende kleuren lijnen tussen alle kinderen (inclusief jezelf) met hetzelfde antwoord.

Geef de kinderen een kwartier de tijd om het werkblad in te vullen en te bekijken. Na afloop stelt u de volgende vragen:

- Zijn er veel overeenkomsten tussen jou en de vijf klasgenoten?
- Vind je het vervelend om te merken dat je andere keuzes maakt?
- Zou het leuk zijn als iedereen in de klas hetzelfde was?
- Hoe zit dat met jouw vrienden? Lijk jij op je vrienden of juist niet?

Wat is de beste oplossing?

Soms krijg je ruzie doordat je heel verschillend bent. Kunnen de kinderen daar een voorbeeld van bedenken? (De een vindt iets grappig wat de ander gemeen vindt.) Maar even vaak krijg je ruzie omdat je juist veel op elkaar lijkt. Kunnen de kinderen daar ook een voorbeeld van bedenken? (Je wilt allebei graag winnen en wordt allebei snel boos.)

Ruzie krijgen is meestal niet zo moeilijk. Oplossen is vaak lastiger.

Pak de zo-doen-we-dat-kaart, schrijf de drie stappen van 'ruzie oplossen' op het bord en bespreek deze met de kinderen. Hebben zij aanvullingen?

- 1 rustig worden (even diep ademhalen / time-out)
- 2 goed luisteren (wat wil ik? wat wil jij?)
- 3 samen oplossen (geven en nemen)

Maak groepjes van ongeveer vijf kinderen. Elk groepje gaat met behulp van de stappen op het bord een 'ruzie-oplos-plan' bedenken voor een situatie die u gaat noemen. Elk groepje kiest een gespreksleider die zorgt dat het gesprek ook echt over de situatie gaat. Een ander kind schrijft het plan op papier. De kinderen krijgen zes minuten de tijd om te bedenken wat de kinderen in deze situatie kunnen doen om af te koelen, wat ze aan elkaar zouden moeten vertellen en welke oplossing ze zouden kunnen bedenken, waarin ze geven én nemen. Lees de volgende situatie voor:

Groep 8 gaat op kamp. Tom, Mitch en Jasper willen in één tent slapen en heel de nacht lol maken. Maar als het zover is, is Jasper ziek. Tom denkt dat je met z'n tweetjes minder lol hebt 's nachts en vraagt twee andere klasgenoten bij hen in de tent te komen. Als Mitch dat hoort, wordt hij woedend. Jasper hoort bij hen, maar hij wil niet heel het kamp vastzitten aan zomaar twee klasgenoten! Hij roept dat Tom een verrader is, pakt zijn slaapzak en gaat boos weg. 'En blijf maar weg ook!' roept Tom hem na...

Na zes minuten vergelijken de groepjes hun ruzie-oplos-plannen. Lijken ze veel op elkaar of niet? Wat vinden de groepjes van elkaars plannen?

Wie ben ik?

Verdeel de kinderen in drie groepen voor een chat-spel. Groep 1 gaat in een rij achter in de klas zitten, met hun gezichten naar de muur. Groep 2 gaat in een rij voor in de klas zitten, met hun gezichten naar het bord.

U legt uit: *Jullie gaan een chat-spel doen. Kinderen uit groep 1 en 2 gaan berichtjes naar elkaar schrijven. De kinderen uit groep 3 brengen die berichtjes over; zij spelen de mailbezorgers.*

Laat de mailbezorgers kleine notitieblaadjes uitdelen waarop de kinderen hun berichtjes kunnen schrijven. Vertel intussen de spelregels:

- Er wordt niet gepraat. We chatten zonder webcam en dan praat je niet! Tijdens het chatten, zet ik een muziekje op. Luister daar maar naar.
- Bedenk allemaal een chatnaam. Zorg dat anderen je niet aan je chatnaam kunnen herkennen.
- Iedereen krijgt een plakbriefje met een cijfer. Dat is je mailadres.
- De mailbezorgers brengen jouw berichtjes naar het kind uit de andere

groep met hetzelfde mailadres.

U laat de kinderen gedurende acht minuten berichtjes naar elkaar schrijven. Geef hen de opdracht samen te chatten over school. Over de gymles, over *Goed gedaan!* of over het schoolreisje. Alles mag, zolang het maar over de school gaat en de kinderen niet verklappen wie zij zijn!

Na acht minuten legt u het spel stil. De mailbezorgers verzamelen de berichtjes die zij rondgebracht hebben. Wanneer iedereen weer in de kring zit, vraagt u of de kinderen weten met wie ze hebben zitten chatten.

Daarna vertellen de mailbezorgers tussen wie zij berichtjes heen en weer gebracht hebben. Waren er kinderen die dat goed geraden hadden?

Kom terug op het verhaal waarin het zusje van Steve op MSN deed alsof ze haar broer was en verkering vroeg aan Amina. Hebben de kinderen zo iets weleens meegemaakt? Kennen zij de kinderen met wie zij chatten altijd écht? Doen zij zelf weleens alsof ze iemand anders zijn op internet?

Wat is het verschil tussen echte vrienden en internetvrienden?

Afsluiting

Laat de kinderen een tekening maken van hun ideale vriend of vriendin. U laat de kinderen de eigenschappen die deze vriend zou moeten hebben erbij schrijven. Hang de tekeningen op in de klas.

Ouderbrief

Voor de ouders is er een brief (ouderbrief les 14) met informatie en praktische tips over deze les. Geef deze brief aan de kinderen mee.

Tips

- Als kinderen aan elkaar gewaagd zijn, grijp dan niet te snel in een ruzie in. Laat ze proberen de ruzie zelf op te lossen. Herinner ze zo nodig aan de drie stappen op de zo-doen-we-dat-kaart.
- Selecteer kinderen die conflictbemiddelaar kunnen worden. Zij kunnen in de klas of op het schoolplein bemiddelen in ruzies tussen andere kinderen. Met uw collega's kunt u afspreken een groepje kinderen 'op te leiden'. Schakel daarvoor de hulp in van deskundigen. (Zie voor meer informatie: www.schoolenveiligheid.nl.)

Extra oefening

Vertel de kinderen dat zij de groep gaan sorteren. Sorteren betekent: verdelen in groepjes die op de een of andere manier hetzelfde zijn. Je kunt alle kinderen met een horloge bij elkaar zetten of alle kinderen die van voetbal houden. Tijdens het sorteren mag er niet gesproken worden. De kinderen mogen wel uitbeelden of aanduiden op welk kenmerk zij willen sorteren. Geef de kinderen ruim de tijd om groepjes te maken. Als er verschillende groepen ontstaan zijn, bespreekt u met de kinderen op welke kenmerken zij hebben gesorteerd en stelt u de volgende vragen:

- Heb je eerst gekeken naar wat je vrienden deden?
- Hoe wist je waar je moest zijn?
- Als we het nog een keer doen, krijgen wij dan dezelfde groepjes?

Herhaal deze oefening een paar keer. Stimuleer de kinderen niet alleen op uiterlijk te sorteren. Sluit de oefening af met de conclusie dat alle kinderen in de klas heel veel overeenkomsten én verschillen hebben!

Werkblad 16: Al die verschillen!

Beantwoord eerst zelf de vier vragen. Stel dezelfde vragen daarna aan vijf kinderen in de groep. Schrijf hun antwoorden in de vakken beneden. Zet dan een cirkel om de antwoorden die gelijk zijn. Gebruik per vraag een andere kleur. Zijn er veel overeenkomsten of juist verschillen in de antwoorden?

1 Waar geef jij je zakgeld aan uit?

2 Wat kies jij?

- A naar de film
- B naar een voetbalwedstrijd
- C naar het zwembad

3 Wat eet jij 's ochtends voor je naar school gaat?

4 Een echte vriend:

- A kun je alles vertellen
- B heeft dezelfde hobby's
- C kun je mee lachen

Naam (van jezelf): _____

1 _____

2 _____

3 _____

4 _____

Naam kind 1: _____

1 _____

2 _____

3 _____

4 _____

Naam kind 3: _____

1 _____

2 _____

3 _____

4 _____

Naam kind 5: _____

1 _____

2 _____

3 _____

4 _____

Naam kind 2: _____

1 _____

2 _____

3 _____

4 _____

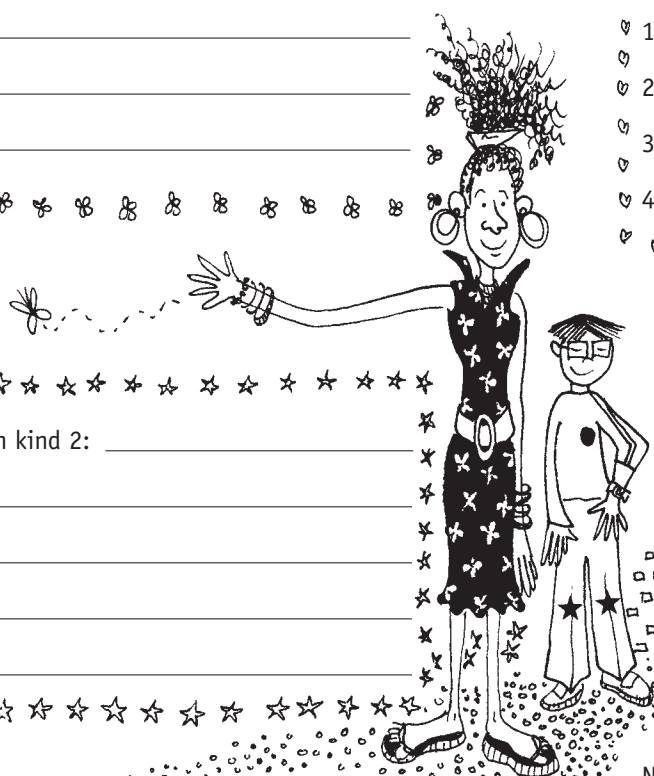
Naam kind 4: _____

1 _____

2 _____

3 _____

4 _____

vrienden?

- Ook vrienden zijn verschillend.
- Ook vrienden willen niet altijd hetzelfde.
- Ken je je internetvrienden echt?
- Weten je internetvrienden wie jij echt bent?

ruzie oplossen

- 1 rustig worden: even diep ademen / time-out
- 2 goed luisteren: wat wil ik? wat wil jij?
- 3 samen oplossen: geven en nemen

geven en nemen

- geven ➤ Geef de ander (een beetje) zijn zin.
nemen ➤ Zorg dat je zelf (een beetje) je zin krijgt.

ken jezelf

Ik

heb heel veel vrienden op internet!

Die denken allemaal dat ik al 15 ben...

heb twee soorten vrienden op MSN:

Echte vrienden waar ik mee chat én internetvrienden.

Beste ouder(s)/verzorger(s),

Deze week werken we met *Goed gedaan!* aan het thema 'Vrienden'.

Vriendschappen zijn voor een kind belangrijk, maar kinderen maken sneller ruzie met hun vrienden dan volwassenen. Van ruzie maken leren kinderen veel (voor jezelf opkomen, emoties uiten), maar zij moeten ook leren hoe je ruzies kunt voorkomen of zelf weer goed oplost.

In de klas komt het volgende aan de orde:

- Ook vrienden willen niet altijd hetzelfde.
- Het verschil tussen echte vrienden en internetvrienden.
- Hoe kun je ruzie zelf samen in drie stappen oplossen:
 - 1 rustig worden
 - 2 goed luisteren
 - 3 samen oplossen

Tips voor thuis

- Geef elk kind iedere dag een kwartiertje de volle aandacht die hij niet met broertjes of zusjes hoeft te delen, dat vermindert de onderlinge concurrentie.
- Geef het goede voorbeeld. Schreeuw niet als u boos bent. En sla zeker nooit. Laat uw kind zien hoe je conflicten beheerst kunt oplossen.
- Gebruik de klok/kalender om beurten eerlijk te verdelen: om de beurt een half uur achter de computer/om de beurt 's avonds kiezen wat we kijken op televisie.
- Doorbreek de negatieve sfeer van een 'ruziedag' door samen naar het bos te gaan of een ijsje te kopen.

Les 14 Vrienden

Z:O
doen
we
dat

vrienden?

- ➡ Ook vrienden zijn verschillend.
- ➡ Ook vrienden willen niet altijd hetzelfde.
- ➡ Ken je je internetvrienden echt?
- ➡ Weten je internetvrienden wie jij echt bent?

ruzie oplossen

- ➡ 1 rustig worden: even diep ademhalen / time-out
- ➡ 2 goed luisteren: wat wil ik? wat wil jij?
- ➡ 3 samen oplossen: geven en nemen

geven en nemen

- geven ➡ Geef de ander (een beetje) zijn zin.
nemen ➡ Zorg dat je zelf (een beetje) je zin krijgt.

ken jezelf

Ik heb heel veel vrienden op internet!
Die denken allemaal dat ik al 15 ben...
Ik heb twee soorten vrienden op MSN:
Echte vrienden waar ik mee chat én internetvrienden.

Goed!
gedaan!

Goed gedaan!

Praktische methode voor sociaal-emotionele ontwikkeling

Concreet

Preventief

Makkelijk en motiverend

Voldoet aan kerndoelen